

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 9 (2021/Yaz), ss. 425-474.

Geliş Tarihi: 6 Mart 2021

Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2021

Araştırma Makalesi/Research Article*

TEK PARTİ DÖNEMİNİN DÜŞÜNSEL ORTAMI İÇİNDE SOL BASININ YERİ

Batuhan ALİŞOĞLU**

Öz

Türk basını, Cumhuriyet'in ilanından çok partili hayata geçene kadar oldukça değişken bir süreç izlemiştir. Takrir-i Sükûn kanununun uygulanması ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasının ardından durgun bir dönem geçiren basın faaliyetleri, 1936'da Tan gazetesinin el değiştirmesiyle etkinliğini arttırmıştır. Çok partili hayata geçilmesi gerektiğini savunan ve iktidarı eleştiren yazılar yayımlayan Tan gazetesi, kamuoyunda yer ettiği konumla beraber dönemin sol basınının öncüsü olmuştur. 1940'lara gelinmesiyle beraber iktidara muhalif basın yayınlarına Adımlar ve Yurt ve Dünya başta olmak üzere birçok yayın eklenmiştir. Bu yayınların büyük çoğunluğunu yasal bir konum elde eden sosyalizm temelli siyasi partiler etrafında örgütlenen dergi ve gazeteler oluşturmuştur. Süreç içerisinde sendikal hareketler ekseninde kendi içerisinde birtakım ayrışmalar yaşayan sol zümre, bu durumu basına da yansıtmıştır. Ancak iktidarın aleyhine yayımlanan yazılarda ve demokratik bir düzene geçme vurgusunda kalıcı bir değişim yaşanmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ülke üzerindeki etkisi, basın organlarında da varlığını hissettirmiştir. Farklı ideolojileri savunan basın organları, Türkiye'nin savaştaki konumu temelinde birbirleriyle atışmışlardır. Bu atışmaların şiddeti zaman zaman artarak mevzubahis konuların yargı boyutunda ele alınmasına neden olmuştur. Böylece dergi ve gazetelerin yayımlanmasında birtakım hukuki engellerle karşılaşmıştır. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde iktidarı Demokrat Parti'nin devralmasıyla, sol basının sürekli üzerinde durduğu demokrasi vurgusu amacına ulaşmıştır. Bu çalışmada, her biri başlı başına ayrı bir çalışma konusu olabilecek tek parti döneminde

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, (batuhanalisoglu@hotmail.com). ORCID ID: 0000-0001-6652-0015.

yayımlanan sol yayınlar, basın tarihi ve temsil ettikleri görüşler ekseninde yüzeysel bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada dönemin siyasi atmosferinde sol basın-iktidar ilişkisini irdelemek ve sol basının üzerinde durduğu temel konuları anlamlandırmak amaçlanmıştır. Çalışma sırasında Cumhuriyet Arşivi belgeleri, basın kaynakları ve konu hakkındaki nitelikli araştırma-inceleme eserlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti, Düşünsel Ortam, Türk Solu, Sol Basın.

THE PLACE OF THE LEFTIST PRESS IN THE INTELLECTUAL ENVIRONMENT OF THE SINGLE PARTY ERA

Abstract

The Turkish press followed a highly variable process from the proclamation of the Republic to the transition to multi-party life. Press activities, which went through a stagnant period following the implementation of the Takrir-i Sükûn Law and the establishment of the Independence Courts, increased their effectiveness with the change of the Tan newspaper in 1936. Tan newspaper, which advocated a multi-party life and published articles criticising the government, became the pioneer of the leftist press of the period with its position in the public opinion. With the advent of the 1940s, many publications, especially Adımlar and Yurt ve Dünya, were added to press publications against the government. The majority of these publications consisted of journals and newspapers organized around socialism-based political parties, which took a legal position. The leftist groups, which experienced some separations in the axis of trade union movements during the process, reflected this situation to the press. However, there was no permanent change in the articles published against the government and the emphasis on transition to a democratic order. The impact of the Second World War on the country has also made its presence felt in the press. Press organs which interiorizing different ideologies, quarreled with each other on the basis of Turkey's position on the war. The intensity of these quarrels increased from time to time, causing the issues in question to be dealt with in the judicial aspect. Thus, some legal obstacles were encountered in publishing these journals and newspapers. As the Democrat Party won the elections held on May 14, 1950 and took over the power, the emphasis on democracy, which the leftist press constantly emphasized, reached its goal. In this study, left-wing publications published in the period of single-party, each of which can be a separate study on its own, are examined superficially in the axis of the press history and the views they represent. The aim of this study is to examine the leftist press-power relationship in the political atmosphere of the period and to make sense of the main subjects the leftist press emphasized. During the study, Republic Archive documents, press sources and qualified research and analysis works on the subject were used.

Keywords: Single-party, Intellectual Environment, Turkish Left, Leftist Press.

Giriş

Sol, genel anlamıyla materyalist düşünceleri sahiplenen büyük bir cepheye verilen isimdir. Sadece siyasi olmayan bu cephe, aynı zamanda ahlaki, iktisadi, felsefi, dini ve tarihi konularda da benzer fikirlere sahiptir. Anarşizm, komünizm, sosyal demokrasi gibi birçok kavramı bünyesinde barındıran sol, tüm bu kavramlarla kendi içerisinde birtakım dallara ayrılmaktadır.¹ Materyalist güç kavramı üzerine kurulan ve toplumsal örgütlenmeye ekonomik bir bakış açısı sergileyen bu düşünce, geleneksel anlayış ile uyuşmamaktadır. Geleneksel anlayışın zayıflamasıyla beraber sol düşüncenin açığa çıkması Osmanlı İmparatorluğu döneminde yavaş bir şekilde gerçekleşmiş ve cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla hız kazanmıştır. Yeni bir siyasi düzen oluşturma hususunda yönetim alanında meydana gelen yenileşmeler, yalnızca modern bir ortam için elverişli atmosfer hazırlamamış aynı zamanda sol hareket için uygun bir zemin yaratmıştır.²

24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve sol düşüncelerin basın aracılığıyla halkı etkilemesi sayesinde,³ yeni kurulan cumhuriyet rejimi bu sol fikriyata yabancılaşmamıştır. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan sol akımların, dolayısıyla sol basının temeli, İkinci Meşrutiyet sonrası oluşan bu ortam ile atılmıştır. Meşrutiyet öncesi ve sonrası "sol" düşünce ile özdeşleşmiş işçi temelli birtakım grev ve protestolar gerçekleşse de siyasi ortamda temsil niteliği olan bir organizasyon oluşturulmamıştır. Sol düşüncesinin temsili basın kaynaklarından ilki Kasım 1908'de Boykotaj Cemiyeti'nin İzmir'de yayımladığı liberal bir sosyalizmin savunulduğu "Gâve" gazetesidir. Bu gazete, İttihat ve Terakki Derneği'ni kutsal saymış, padişahçı ve hilafetçi bir görüş sergilemiştir. 1909'da Selanik'te

¹ İlhami Yangın, *Osmanlı'da Sosyalizm*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 11.

² Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 72.

³ Ahmet Nevzat Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, May Yayınları, İstanbul, 1975, s. 11.

çkarılan “Amele Gazetesi” de ilk sosyalist yayınlardan biridir.⁴ Daha sonra 1910’da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası ve yayın organı olan “İştirak” gazetesi, bu uğurda atılan somut adımların başında gelmektedir. Fırkanın kurulmasıyla beraber Meclis-i Mebusan içerisinde sosyalist bir çevre oluşmuştur. 1913’te Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesiyle fırka yöneticilerinin İttihat ve Terakki baskısıyla tutuklanması ve kurucu Hüseyin Hilmi Bey’in Sinop’a sürgün edilmesini takiben fırka kapatılmıştır. Ancak fırka, faaliyet gösterdiği 1910-1913 yılları arasındaki kısa zaman diliminde görüşlerini savunmada etkin bir profil sergilemiş ve çeşitli basın faaliyetleriyle mümkün olabildiğince geniş bir alana hitap etmeye çalışmıştır. Üç yıllık süre zarfı boyunca “İştirak”, “İnsaniyet”, “Sosyalist”, “Medeniyet”, “Muahede” adlı yayınlarla düşüncelerini paylaşan fırka, sosyalizmin temel konularında yazılar yayımlayarak sosyalizm çatısı altında sol düşüncüyü tanıtıcı bir rol üstlenmiştir.⁵ Bu dönemde, Osmanlı Sosyalist Fırkası’ndan ve Hüseyin Hilmi Bey’den bağımsız olarak, dönemin siyasi atmosferinde küçük bir azınlığı oluşturan sol görüşlü aydınlar da icraat göstermiştir. Haydar Rıfat (Yorulmaz), Rasim Haşmet, Ahmet Besim gibi aydınlar da sol fikriyatı benimsemiş ve bu yönde eserler yaratmışlardır. Örneğin, Haydar Rıfat’ın George Tourneré’den çevirdiği “Sosyalizm” adlı eserin başında yayımcı İbrahim Hilmi Bey tarafından yazılan ve sosyalizmi yorumlayan şu şekilde bir yazı bulunmaktadır:⁶

“Bir siyasal devrim, bir de toplumsal devrim vardır. Birincisi yetersizdir, ikincisiyle tamamlanmalıdır. Toplumsal devrim sosyalizm ile gerçekleşir. Demokrasi de sosyalizm ile birlikte gelişir. İlimli ve aşırı sosyalistlikler vardır: ilimliler faydalı, aşırıları zararlıdır. Türkiye’de sosyalizmin batıdakinden farklı olarak uygulanması gerekir. Sosyalizm, derebeylik düzenini büsbütün ortadan kaldırmak yolunda çalışacağı için de yararlıdır. Sonra, sosyalizm yalnızca faydalı değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü, Türkiye’de de kapitalist düzen gelişecektir. Şimdiden köyde ve şehirde sosyal adaletin eksikliği duyulmaktadır. Tarımda çalışanlar, toprak ağalarının ve tefecilerin elinden acı çekmektedir. Şehirde de (ecnebi sermayenin işlettiği) büyük teşebbüsler ameleleri sömürmektedir. Sosyalizmin Türkiye’de bugün bile yapacağı çok şey vardır.”

Bu çeviriden de anlaşılmaktadır ki, sosyalizm temelli sol düşüncenin ana yapısında sosyal adalet ve iktisat konuları yer almaktadır. Eleştirel bir bakış

⁴ Hıfzı Topuz, *Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 69.

⁵ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 121.

⁶ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, ss. 60-65.

açısıyla yorumlanan bu konular, sosyalist/sol düşüncenin bünyesi altında ve alt ve orta sınıfın haklarının savunucusu sıfatıyla kamuoyunda bir nitelik kazanmıştır. Basın yolu, bu niteliğin kazanılmasında etkin bir şekilde kullanılmıştır, kullanılacaktır da.

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kapatılmasından 1918 Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına kadar sola yönelik hareketlerde büyük bir durgunluk yaşanmıştır. Bu dönemde Alexandr Parvus tarafından birtakım İttihatçılarla temas kurulmuştur. Tanin, Jeune Turc, Tasvir-i Efkâr, Bilgi Mecmuası, Türk Yurdu gibi basın kaynaklarında Batı emperyalizminin iktisadi sömürü mekanizması ve Osmanlı Devleti'nin bundan zarar gördüğü temalı yazılar yayımlansa da bu yazılar herhangi bir solcu yönelimin izlerini barındırmamaktadır.⁷

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılan Osmanlı Devleti, imzalanan Mondros Mütarekesi'yle beraber Batının hâkimiyet kurabileceği bir toprak parçası haline gelmiştir. Bu mütareke doğrultusunda itilaf güçlerinin baskıcı faaliyetleri, Batıyı emperyalist ve sömürücü bir zihniyetle özdeşleştiren sol düşünce için bir diriliş olmuş ve yeniden yapılanmasını sağlamıştır. Milli Mücadele boyunca etkinliğini sürdürecektir Türkiye Sosyalist Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, bahsi geçen bu diriliş neticesinde kurulmuştur. Kurulan partiler Vazife, Haber, Kurtuluş, Aydınlık, İdrak, İkaz, Kızıl Gazete, Kızıl Şark, Emek, Yeni Dünya, Yeni Hayat, Orak Çekiç, Kaplan, Ziya isimli basın yayınlarıyla örgütlenmiş ve emperyalizm karşıtı faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁸ Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Nazım Hikmet, Şefik Hüsnü Deymer, Kerim Sadi (Ahmet Nevzat Cerrahoğlu) gibi yazarlar bu dergilerde yazılar yayımlamışlardır. Sadece bu isimlere bakılarak, Milli Mücadele dönemi sol yayınlarında faaliyet gösteren yazarların, cumhuriyetin ilanını ve çok partili hayatı kapsayacak dönemin sol yazar kadrosunun temelini oluşturduğu söylenilebilir.

Cumhuriyet rejiminin kurulmasına kadar olan süreçte saltanatın ve hilafetin kaldırılması sonucunda Jön Türklerin laik-milliyetçi politikaları ile zayıflattığı kültürel ve eğitimsel temeller yıkılmıştır. Bu durum cumhuriyet rejiminin kurulmasını ve sağlamlaştırılmasına ön ayak olmuştur. Böylece "laik sol"

⁷ Tunçay, a.g.e., ss. 66-67.

⁸ Aytül Tamer Torun, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri ve Sorunlarına Dair Notlar", *Erciyes İletişim Dergisi*, C. 3, S. 4, 2014, s. 47.

kavramının yükselişine engel olan unsurlar ortadan kaldırılmıştır.⁹ Meclis, 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesini kararlaştırmış ve 8 Nisan'da seçim bildirgesi niteliğindeki "Dokuz Umde" duyurulmuştur. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde milletvekili adaylarının seçimi kazanması ile "Dokuz Umde" milletçe benimsenmiştir. Ardından 8 Ağustos'ta okunan yeni partinin tüzüğü ertesi gün kabul edilerek Halk Fırkası kurulmuştur.¹⁰ 29 Ekim'de cumhuriyetin ilanı ile de Türkiye Cumhuriyeti'nde tek partili hayat dönemi resmen başlamıştır.

1. Erken Cumhuriyet Dönemi Basın Faaliyetlerine Genel Bir Bakış

Cumhuriyetin ilanından önce 7 Ekim 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin yayınladığı bir kararla İstanbul'daki sıkıyönetim ve basına uygulanan sansür kaldırılmıştır. Böylece İstanbul basını yeniden özgürlüğüne kavuşmuştur.¹¹ Ancak bu özgürlük ve devamındaki birtakım basın faaliyetleri, mecliste birtakım tedirginliklere yol açmıştır. Emir Ali ve Ağa Han'ın İsmet Paşa'ya yazdıkları ve hilafetin kaldırılmaması isteğini içeren bir mektup, paşanın kendisine ulaşmadan Tanin ve İkdam gazetelerinde yayımlanmıştır. Bu durum basına olan güvenin sarsılmasına yol açmış ve Mayıs 1923'te kapatılan İstiklal Mahkemeleri'nin 8 Aralık 1923'te yeniden açılmasına sebep olmuştur. Bu durum, basın tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve basın örgütlerini tek taraflı bir politika izlemeye mecbur kılmıştır. Bu dönemde, cumhuriyetin ilanı ve devamında izlenen politikaları destekleyici tutum sergileyen gazeteciler ödüllendirilmiş ve siyasetin içerisinde yer almalarına olanak sağlanmıştır. Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi, Hakkı Tarık Us, Asım Us, Necmeddin Sadak, bu gazetecileri oluşturmaktadır.¹²

İstiklal Mahkemelerinin yeniden açılışı üzerinden iki gün geçtikten sonra, "Tanin" gazetesinin sahibi Hüseyin Cahit ve yazı işleri müdürü Baha Bey, "İkdam" gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet, "Tevhid-i Efkâr" gazetesini sahibi Velid Bey ve mesul müdürü Muhiddin Bey, "Toksöz" gazetesini yazarı Abdülkadir Kemal ve "Huzur-u Hazret-i Hilafepenahi'ye Açık Arıza" adlı yazısı nedeniyle İstanbul Baro Reisi Lütfi Fikri Bey, mahkeme kararıyla

⁹ Karpat, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁰ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Tekin Yayinevi, İstanbul, 1995, ss. 206-207.

¹¹ Şerif Demir, "İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 6, 2012, ss. 125-126.

¹² Ahmet Öztürk, "Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü", *Marmara İletişim Dergisi*, S. 5, Ocak 1994, s. 139.

gözüne alınmışlardır.¹³ İnkılapçı hareketin kararlılığını gözler önüne süren, muhalefeti uyardırmaya yönelik bu gözümler sonrasında Mustafa Kemal, gelenekçi bir anlayışla yazılarını sürdüren bazı yazarları 1 Şubat 1924 tarihinde İzmir’de bir toplantı düzenlemeye çağırmıştır.¹⁴ Bu toplantıda rejim genelinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek radikal değişimler yazarlara benimsetilmeye çalışılmış ve yazılarındaki muhalif tavırları sebebiyle yazarlar uyarılmıştır. Böylece cumhuriyet devrimlerini zedeleyici bir kamuoyunun oluşması engellenmeye çalışılmıştır. Halkı etkileyen en önemli unsurlardan biri olan basın organları bu durumu bir tehditle karşı karşıya kaldıkları yönünde yorumlamışlardır. Bu durum, iktidara pek de yakın olmayan yazar kesimin basın politikaları konusunda hükümete yönelteceği eleştirilere bir nevi zemin hazırlamıştır.

“Yeni düzen” konusundaki tedirgin ruh hali, yalnız muhafazakâr/gelenekçi olarak adlandırılan kesimde değil, aynı zamanda sol basın kaynaklarında da kendisini hissettirmiştir. Ancak bu hal, rejim odaklı değil, proletaryanın sosyal ve ekonomik statüsü çevresinde gelişim göstermiştir. Bu noktada burjuvazi ve siyasete olan etkisi, üzerinde durulan temel konulardan biri olmuştur. Örneğin, sol ideolojinin resmi yayın organı konumundaki “Aydınlık” dergisi, İstanbul’un işgalden kurtarılmasını memnuniyetle karşılamış fakat ülkede meydana gelebilecek gelişmelere endişe ile yaklaşmıştır. Dergi, birtakım gazete haberlerinden Türkiye’nin “burjuvazi hâkimiyetine en elverişli ve sınıf hükümetlerinden başka bir şey olmayan Amerika ve Avrupa’daki mevcut cumhuriyetlere” benzetildiği çıkarımını yapmıştır.¹⁵ Diğer yandan, Haziran 1921’de Şefik Hüsnü’nün derginin ilk sayısında yazdığına göre büyük kentlerdeki burjuva kesim (*zenginler ve nüfuzlular sınıfı*), halk kitlelerinin bilinçsizliğinden, bilgisizliğinden, birlik olmasından faydalanması, “onların alın teriyle geçinmesi”, hükümet kuvvetlerini kendi yararlarına kullanması ve kaostan beslenmesi açısından

¹³ Asuman Demircioğlu, “Cumhuriyetin İlan Edilişi ve Halifelğin Kaldırılması Sürecinde “İstikbal” Gazetesi’nde Lütfi Fikri Bey”, *Atatürk Dergisi*, C. 7, S. 1, ss. 46-58; Murat Çulcu, *İstiklal Mahkemesinde Gazeteciler Davası (Hilafetin Sonu)*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 12-30; A. Turan Alkan, *İstiklal Mahkemeleri*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 57; Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, C. 1-2, İleri Kitabevi, İzmir, 1995, ss. 240-244; Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 510-511.

¹⁴ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. 2, Pera Turizm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 916.

¹⁵ Tunçay, *a.g.e.*, ss. 339-340.

Avrupa ile benzerlik taşımaktadır.¹⁶ Görüldüğü üzere, Milli Mücadele döneminde hâkim olan bu görüşte cumhuriyetin ilanıyla beraber bir değişim yaşanmamıştır. Bu hususta, derginin ilk beklentisi kısır siyaset kavgalarından ziyade ekonomi alanında gerçekleştirilecek gelişmeler olmuştur. Öyle ki ekonomi, siyasetle iç içedir. Halk arasında etkisini gösteren ve ekonomiyi temel alan sınıf sorununun çözülmesine yönelik faaliyetlerde bulunulmadıkça da bu tedirgin ruh hali sürecektir.

Tüm bu süreç sonucunda özellikle geleneksel/muhafazakar basında sergilenen tavırda kalıcı bir değişiklik sağlanamamış, bu durum Kasım 1924'te "dinsel gericilik" tehlikesinin meclis gündemine taşınmasına neden olmuştur. Daha sonra Şeyh Said İsyanı'nın başlamasıyla Doğu Anadolu Bölgesi'nde seferberlik ilan edilmiş ve 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylece Anadolu genelindeki gerici faaliyetlere karşı hükümet tarafından olağanüstü bir savunma mekanizması geliştirilmiştir. Bu mekanizma, muhalif basının güncel ve gelecek durumunu da oldukça etkilemiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, bu kanun neticesinde kapatılmış ve fırkayı destekleyici basın faaliyetleri ani bir müdahaleyle karşı karşıya kalmıştır.

Halk Fırkası'nın işçiler arasından aldığı destekte, "Aydınlık" çevresinin Ankara ile sürdürdüğü uyumlu ilişkilerin etkisi büyüktür. Sol basın, bu dönemde hükümetin işçiler genelindeki bazı politikalarını eleştirse de gericilik karşısında muhalif bir tutum sergilemiştir. "Orak Çekiç" gazetesinin 26 Şubat 1925 tarihli sayısında Şeyh Said İsyanı'yla alakalı "İrticanın başında Şeyh Said değil, derebeylik duruyor; İrticaya karşı mücadelesinde Halk Hükümetlerdir." manşeti atılmıştır. İlk sayfada yayımlanan "Kahrolsun İrtica" adlı yazıda "Ankara Büyük Meclisi'nde müfrit sol burjuvazinin tırnakları, kafasına kurun-u vustayı dolamış yobazların gırtlacağına yapıştı" ifadeleri geçmiştir. 5 Mart 1925 tarihli sayıda ise "Yobazların sarıkları yobaz zümresine kefen olmalı! Yobazlarıyla, ağalarıyla, şeyhleriyle, halifeleriyle, sultanlarıyla birlikte kahrolsun derebeylik!" yazılmıştır.¹⁷ Aydınlık çevresinin irticaya yönelik olan sert tutumu, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde de benzer söylemler içermiştir. Ancak bahsedileceği üzere, hükümete muhalif basın faaliyetlerinin sınırlandırılması, anti-komünist politikanın uygulanması ve köy-köycülük tartışmaları gibi sol fikriyata aykırı takınılan tutumlar nedeniyle iktidar ile

¹⁶ Şefik Hüsnü Deymer, *Seçme Yazılar*, der. Ahmet Çavuşoğlu, Aydınlık Yayınları, Ankara, 1971, ss. 26-27.

¹⁷ Tunçay, *a.g.e.*, ss. 364-366.

olan fikir birliğinde süreklilik sağlanamamıştır. Öyle ki Şeyh Said İsyanı ile şiddetle karşı çıkılan gericilik, bir süre sonra farklı bir kapsamda ele alınarak iktidara yöneltilen eleştirilerin içerisinde yer almıştır.

Sol basın, Şeyh Said İsyanı'nı "mürtecilerin ayaklanması" ve "gericilik" olarak değerlendirirse de Takrir-i Sükûn Kanunu neticesinde yasal bir profilden illegaliteye itilmiştir.¹⁸ Kanunun birinci maddesi olan "İrticaa, isyan ve memleketin nizam-ı içtimaîsini ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve tahrikat ve teşrikât ve teşebbüsât ve neşriyatı hükümet, Reis-i Cumhuriyun tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet İstiklal mahkemesine tevdi edebilir." hükmü ile basın özgürlüğü ortadan kaldırılmış,¹⁹ dolayısıyla sol basın bu durumdan oldukça etkilenmiştir.

"Aydınlık" ve "Orak Çekiç", komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle 12 Mart 1925 tarihinde Heyet-i Vekile tarafından kapatılmıştır.²⁰ Şefik Hüsnü, Namık Kemal gibi solcu yazarlar, tutuklanacakları düşüncesiyle çareyi yurt dışına kaçmakta bulmuşlardır. Şevket Süreyya ise "kaderini ülke topraklarına bağlayarak" Türkiye'de kalmaya karar vermiştir.²¹ Yargılamalar sonrası Elektrikçi Nuri, Şevki Bey, İbrahim Hilmi, Samih Bey, Nuri Haydar Bey ve Sadrettin Celal'e 7 yıl; Şevket Süreyya, Abdi Recep, Hüseyin Hikmet, Mümtaz Bey, Eczacı Vasıf Bey ve Süleyman Necati'ye 10 yıl; Cevdet Bey, Nazım Hikmet, Hasan Ali ve Şefik Hüsnü'ye ise 15 yıl kürek cezası verilmiştir.²² Bu süreçte yurtdışına kaçan yazarlar komünizm yanlısı ve Türkiye'ye muhalif yazılarına devam ederken, gözaltına alınan yazarlar ve yasaklanan yayımlar nedeniyle sol yayın, durma noktasına gelmiştir. Şefik Hüsnü ve Komintern Türkiye uzmanı Kitaygorodiskiy, yayımladıkları makalelerde Türkiye hükümetini kınamışlardır. Örneğin, Şefik Hüsnü'nün 25 Ekim 1926 tarihinde yayımladığı "Türkiye'de Komünist Hareket" adlı makalesinde tutuklamalar "Kemalist terör" olarak nitelendirilmiştir.²³ Ülke genelinde bu tarz birtakım yazılar yayımlansa da etkili olunamamış, dergiler hükümetin müdahalesiyle karşılaşmıştır.

¹⁸ İsmail Göldaş, *Takrir-i Sükun Görüşmeleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 259-260.

¹⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 4 Rebiülevvel 1341, İçtima: 69, Cilt: 2.

²⁰ *Yeni Açılım*, Şubat 1989, s. 10.

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 397.

²² Aclan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009, s. 146-147.

²³ Burcu Ünalın Altaş, *Türk Solu'nda Ayrışma: 1920-1971*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s. 167.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulanma sürecinde sadece sol basında değil, ÷lke genelindeki tüm basın faaliyetlerinde genel bir duraklama dönemine girilmiştir. Osmanlı hanedanı mensuplarının resim ve isimlerini içeren mektup ve kâğıtların satılması, hükümete karşı olumsuz propaganda faaliyetlerinde kullanılabilecekleri gerekçesiyle yasaklanmıştır.²⁴ Gerek yurtiçinde çıkarılan, gerekse yurtdışından ÷lkeye giren yayınlar hükümetin ciddi müdahalesiyle karşılaşmıştır. Milli Mücadele sonrası ÷lkeden sür÷len Yüzellilikler'in dahi Türkiye ile haberleşmesi yasaklanmıştır.²⁵ Bu listenin içerisinde 14 gazeteci bulunmaktadır.²⁶ Böylelikle yurtdışından gelen müdahalelerin Türkiye genelinde birtakım faaliyetlere neden olması engellenmeye çalışılmıştır.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 4 Mart 1929 tarihinde feshedilmesine kadar olan sürede ÷lke genelindeki basın faaliyetleri hükümetin denetiminde gerçekleşmiştir. Bu süreç, Türk basını için bir darbe niteliğindedir. Kanunun yürürlükte olduğu süre içerisinde birtakım aydınlar arasında demokratik çok partili bir rejime geçiş hususunda birtakım öneri ve tartışmalar ortaya atılmıştır. Kanun sonrasında ise çok partili hayata geçiş için ikinci adım olacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal'in önerisiyle kurulmuştur. Fırkanın kurulmasıyla beraber birtakım basın faaliyetleri de muhalefet çevresinde örgütlenmiştir.²⁷ Ancak fırkanın kurulduğu yıl içerisinde kapanması,²⁸ 1931 seçimlerinin de tek parti bünyesi altında gerçekleşmesine neden olmuş ve bir süre daha devam edecek olan tek partili rejimin basın üzerindeki baskısının devam etmesine yol açmıştır. Ancak yine de, 1931-1932 yılları arasında bazı basın gelişmeleri yaşanmıştır. Öyle ki; "Politika", "Yılmaz (Bursa)", "Son Posta", "Yeni Gün", "Anadolu (İzmir)", "Yeni Asır (İzmir)", "İnkılap", "Uyanış", "Hürriyet (İzmir)", "Hizmet (İzmir)", "Halkın Sesi (İzmir)", "Yeni Mersin (Mersin)", "Akın (Mersin)", "Yeni Bursa",

²⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1 Temmuz 1925, 30-18-1-1 / 14-43-7.

²⁵ BCA, 26 Ağustos 1925, 30-18-1-1 / 15-54-10.

²⁶ Celal Kadri, Sait Molla, İzmirli Hafız İsmail, Mevlanzade Rifat, İzmirli Refet, Hasan Sadık, Fanizade Ali İlmi, Pehlivan Kadri, Ferit Bey, Bahriyeli Ali Kemal, Refik Halit Karay, Neyir Mustafa, Refii Cevat Ulunay, Trabzonlu Ömer Fevzi.

²⁷ Özellikle Arif Oruç'un Yarın gazetesi, tek partili sisteme ve İsmet Paşa hükümetine muhalif yazılar yayımlamıştır. Gazeteye göre, Cumhuriyet Halk Fırkası Türkiye'nin ilerlemesi için tek başına yeterli görülmemiş ve ÷lkede muhalefet yapacak bir partiye ihtiyaç duyulmuştur. Kader Akdağ Sarı, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Muhalefet: Yarın Gazetesi ve Arif Oruç", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 15, S. 29, Bahar 2019, s. 290. Ayrıca bkz. Aytaç Yıldız, "Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasal Muhalefet ve Eleştirinin Sınırları: Yarın'ı Okumak", *Turkish Studies*, C. 8, S. 7, 2013, ss. 783-795.

²⁸ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 202-203.

“Kerarun (Giresun)”, “Yeni Adana”, “Edirne Postası”, “Babalık (Konya)”, “Türk Dili (İstanbul)” gazeteleri bu dönem etkinliğini arttırmıştır. Ayrıca bu dönem, Fransızca başta olmak üzere Avrupa ve azınlık basın kaynaklarında da bir artış gözlenmiştir. “La République”, “L’Akscham”, “Le Millet”, “Le Journal D’orient”, “Stamboul”, “Le Levant”, “La Turquie Libérale” Fransız, “Türkische Post” Alman, “Il Messagero Degli Italiani” ise İtalyan gazetelerine örnek gösterilebilir. İstanbul azınlık basınında ise Ermenice yayımlanan “Astaran”, “Jamanak”, “Nor Lur”, Rumcada ise “Anexartitos”, “Apoyevmatini”, “Avghi”, “Chronica” gazeteleri varlık göstermiştir.²⁹

Türk basının gelişiminde, harf devrimi ve sonrasında yaşanan kültür devriminin etkisi büyüktür. Latin alfabesine geçiş, Arap harfleriyle yazılı geçmiş tüm belgelerin ve düşünce, kültür, sanat, bilim ürünlerinin büyük bir hızla “etkisizleşmesi” sonucunu doğurmuştur.³⁰ Bu etkisizleşme, Latin harfleriyle oluşturulan yeni fikir ve edebiyat akımlarını, buna bağlı olarak basın gelişmelerini beraberinde getirmiştir. Şevket Süreyya ve Yakup Kadri’nin “Kadro”, Hüseyin Cahit’in “Fikir Hareketleri”, İsmail Hakkı’nın “Yeni Adam”, Yaşar Nabi’nin “Varlık”, Sedat Simavi’nin “Yedigün” ve “Ülkü” başta olmak üzere halkevlerinin yayımladığı dergiler, 1930’lu yılların fikir hayatında büyük yankı yaratmıştır. Özellikle harf devrimine karşı izlenen olumlu tutum, dönemin yönetici ve aydın sınıfından bazı isimlerin olumsuz tavrı göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemlidir. Nitekim Takrir-i Sükûn yıllarındaki Batılılaşma hamlelerine pek tepki göstermeyip, harf devrimine endişeyle yaklaşan İnönü³¹ ile sol zümre arasındaki fikir ayrılığı, İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde sürdürülecek olan zıt görüşlerin ön hazırlığı niteliğindedir. Ancak harf devrimi süreci ve İnönü’nün cumhurbaşkanlığı dönemindeki düşünsel ayrılıklar, farklı temalar üzerinde varlık göstermiştir. Sol basının devrimleri destekleyici tutumu, zamanla iktidara muhalif bir çevre oluşturma gayretiyle beraber demokratik düzene geçme vurgusuna evrilmiştir.

“Kadro”, yukarıda adı geçen dergiler arasında ayrıca parantez açılması gereken bir dergidir. Dergi, farklı sürümleri açığa çıkan Kemalizm’i kendine

²⁹ Rifat N. Bali, “Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları”, *Tarih ve Toplum*, S. 221, 2002, ss. 18-19; İ. Ceyhan Koç, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 53-54.

³⁰ Ali Gevgilili, *Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990, s. 117.

³¹ Muhammed Sarı, Hatice Gedik, “Türkiye’de Harf Devrimi Öncesinde Basına Yansıyan Görüşler”, *Turkish Studies*, C. 9, S. 7, 2014, s. 491.

has bir şekilde değerlendirmiştir. Derginin yazar kadrosunun Marksist geçmişi, yayımlanan yazıları da etkilemiştir. Devletçilik ilkesi, dergi ekseninde alışılagelmişten farklı bir şekilde incelenmiştir. Liberal devletçi, mÜfrit devletçi, ılımlı devletçi ya da sadece devletçi olarak açığa çıkan farklı siyasi görüşlere kıyasla Kadro, devletçiliği bu açıdan yalnızca bir araç değil, aynı zamanda bir amaç olarak görmüştür. Onlara göre, devletçilik kavramı yalnızca ekonomiyle sınırlı değildir. Bu yüzden Kadrocular, faşizmi desteklemekle suçlanmışlardır.³² Ancak derginin yazar kadrosu, faşizm dâhil adı konmuş tüm siyasal düşünceleri kavramsal düzeyde reddetme eğilimindedirler.³³ Dergi evresi, Sovyet sisteminin planlanmasından oldukça etkilenmiş ve böyle bir planlanmanın gerçekleştirilmesi sonucunda ülkenin hızla gelişeceğine inanmışlardır. Sovyet rejimi hakkındaki bir yazıda geçen *“Sovyet Rusya’sında kendiliğinden, spontane olarak vuku bulan hiçbir Şey yoktur. Her görülen manzara mretteptir. Her işleyen cihazın arkasında gözle görülmez bir suflrn mevcudiyetini farz edebilirsiniz. Lâkin, bütün bunlar Kızıl İnkılâbın aleyhine kaydedilecek bir kusur değil, bilâkis, bu inkılâbın ne kadar hesaplı, Őuurlu bir sistem dairesinde yürüdüğünün başlıca misallerinden biridir.”*³⁴ ifadeleri, bu çıkarımı doğrular niteliktedir. Ayrıca dergide, Türk milliyetçiliğinin büyük isimlerinden Ziya Gökalp hakkında *“Türk tarihinde bir devrin ideolojisini en güzel temsil eden adamdır”* yorumu yapılmıştır.³⁵ Bu inanış, Mustafa Kemal’in söylemlerinden etkilenilerek *“ulusçu”* bir şekilde, *“Türk ulusal devriminin biricikliği”* ortaya konularak savunulmuştur. Bu açıdan

³² Peyami Safa, sosyalist ve kolektivist fikirlerin, milliyetçilikle uzlaştırma çabasına girişildiği gerekŐesiyle Kadro hareketini *“Türk faşizmi”* olarak nitelemiştir. Ahmet Ağaoğlu, derginin devletçilik anlayışını liberal devlet anlayışıyla bağdaştırmayarak ilerlemenin temel koşulunu kişi özgürlüklerine bağlamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın’a göre ise Kadro hareketi, Türk devrimini ulusal egemenlik ilkesinden ayırarak faşizme veya devlet sosyalizmine götürmektedir. Zafer Toprak, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Eorimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 229.

³³ *“Faşizm, mstemlekeci bir memlekette ve mstemlekecilik Őartlarının suihamzından doğan tipik bir emperyalizm hâdisesidir. Milletın kendi bnyevi muvazenesizliğinden doğan tam bir reaksiyondur. Faşizm ne bir inkılâp, ne de bir milli hareket davasıyla ortaya ıkmuş değildir. O kendine izafe edilen bütün orijinaliteleri, vakayiin kendini sürükleyen cebir zoru altında kendi iradesi haricinde benimsedi. Faşizmin tam bir ideoloji, hatta müstakil bir strateji sahibi olduğu dahi iddia olunamaz. Denebilir ki bu rejim, kendini her zaman düşmanlarının hareketine tâbi kılan mağlup bir galip vaziyetinde kaldı.”* Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, Milliyet Matbaası, Ankara, 1932, s. 110.

³⁴ *Kadro* 1933, C. 2, haz. Cem Alpar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1979, ss. 34-35.

³⁵ *Kadro* 1932, C. 1, haz. Cem Alpar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1978, s. 33.

incelendiğinde, derginin ulusalcı sol bir hareketi benimsediği söylenilebilir.³⁶ Dergi yazarlarına göre, “önderler” ve “kahramanlar”, tüm imkânsızlıklara rağmen milleti teşkilatlandırarak düşmanı Misak-ı Milli sınırlarının dışına atmışlar, ülkenin siyasal bağımsızlığını sağlamışlar ve inkılapları gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu noktada, aydınlar üzerlerine düşen görevlerini yapamamışlardır. Çünkü inkılapların dayanacağı fikir ortamını oluşturmak “önderlerin” ve “kahramanların” değil, aydınların vazifesidir. Öyle ki bu noktada eksik kalınmıştır.³⁷ Dergi genelinde Darülfünun da eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Kadroculara göre, Darülfünun devrimi anlayamayıp gerisinde kalmış ve bağımsız bir ulusal bilinç oluşturmaya çalışan tarih tezini kavrayamamıştır.³⁸ Tutumları genelinde incelendiğinde, İlhan Tekeli’ye göre Kadro hareketi, “var olan merkezi bir iktidar odağını etkileyerek, düşüncelerini pratiğe yansıtmaya çalıştıklarından, davranışın doğası gereği toplumu tepeden yönlendirmek istemişlerdir. Merkezi bir iktidarın toplumu yönlendirme olanaklarını kendileri kullanmaya çalışmışlardır. Kadrocuların etkilemeye çalıştığı doğrudan halk toplulukları olmaktan çok, iktidarı ellerinde tutanlardır.”³⁹ Bu sebeple, dergide yer alan eleştiri ve değerlendirmeler İsmet İnönü, Şükrü Kaya, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref Ünaydın gibi kişiler tarafından savunulsa da, CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Kadro genelindeki tartışmalar, bazı durumlarda derginin kapatılması düşüncesini ortaya çıkarsa da Yakup Kadri bu noktada bir “paratoner” görevi görmüştür. Öyle ki, derginin ikinci sayısında yer alan “yüzük hikayesi”nin krize yol açmasından sonra Yakup Kadri’nin de çabalarıyla kriz yatıştırılmış ve parti yönetimini rahatsız etmemek hususunda daha ılımlı bir yayın politikası izlenmiştir. Buna rağmen, Peker’in dergi aleyhine tutumu devam etmiştir. Böylece derginin neden olduğu gerginliğin azaltılması için yayın hayatını aksatacak birtakım önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin başında Yakup Kadri’nin Tiran’a elçi

³⁶ Lütfi Sunar, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1, 2004, s. 517.

³⁷ Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, ss. 18-19.

³⁸ Bu tezin amacı, tarih tetkiklerine yeni bir yön vererek Avrupa’nın tarih anlayışını ilmi bir revizyona tabi tutmak ve Avrupa merkezci tarih mebdelerinin varsayımsal, keyfi ve gayri-ilmi olduklarını kanıtlayarak Avrupa’nın tasnifine göre tarih öncesi olan devri bir Türk hümanizmi namuna tarihin içine almaktır. Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 231.

³⁹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Bir Cumhuriyetin Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 486.

olarak atanması gelmiştir.⁴⁰ Bu atamayla, derginin yayın hayatı da son bulmuştur. Yakup Kadri, “Zoraki Diplomat” adlı eserinde bu atamayı şu şekilde değerlendirmiştir:⁴¹

“...benim dışarıya gönderilişimde ne bir gazap, ne bir ceza manası vardı. Bu, sadece Atatürk’e mahsus ince taktiklerden biriydi. “Kadro meselesi”, bu suretle, hem muarızlarımı tatmin ve teskin edici bir şekilde, hem de benim haysiyetimi, izzetinefsim kırılmaksızın ve hakkımda birtakım zecri muamelelere meydan verilmeksizin kendiliğinden halledilmiş oluyordu.”

1931’de çıkarılan cumhuriyet tarihinin ilk basın yasasıyla beraber hilafet, saltanat, anarşizm ve komünizmi destekleyici yazılar yayımlanması yasaklanmış, hükümete ülke zararına gördüğü yayınları kapatma hakkı tanınmıştır. Ardından 22 Mayıs 1933 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan “Matbuat Genel Müdürlüğü”, tüm gazete, dergi, broşür ve benzeri yayınları incelemek, devleti ilgilendiren yazıları ayırıp hükümete bildirmek, basın mensuplarının basın yasasının belirlediği şartlara uygun olup olmadıklarını araştırmak” ve basın yasasının hükümlerine göre “basın harekâtını takip etmek”le görevlendirilmiştir.⁴² Bu denetleme mekanizması, gazetelere yayımlanacak haberlerin nasıl yazılıp yazılmayacağına dair emirler gönderilmesine kadar ileriye gidebilmiştir.⁴³

1935’te toplanan Birinci Basın Kongresi’nde ise Türk basınının görevlerini daha iyi idrak etmesi için gereken yolların saptanması ve gazetecilik mesleğinin ilerlemesini sağlamak amaçlanmıştır. Toplanan kongreden sonra yasaklı yazarlardan Ahmet Emin Yalman “Tan”, Hüseyin Cahit Yalçın “Yeni Sabah” gazetesinde yazılar yayımlamıştır. 1938’de Yüzellilikler’in affedilmesiyle de Rıza Tevfik, Refii Cevat, Refik Halit gibi yazarlar Türkiye’ye dönüp basın faaliyetlerine devam etmişlerdir.⁴⁴ Ayrıca “Basın Birliği Kanun Tasarısı” meclis tarafından onaylanıp yürürlüğe girmiştir.⁴⁵ Tüm bu gelişmeler, basında özgürlükçü bir atmosferin başlamasına ve birbirine muhalif basın faaliyetlerinin icraatlarını arttırmasına ortam oluşturmuştur.

⁴⁰ Tekeli, a.g.e., ss. 420-421.

⁴¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967, s. 18.

⁴² Cemil Koçak, *Tarihin Buğulu Aynası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 268.

⁴³ M. Asım Karaömerlioğlu, “Türkiye’de Çok-Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri”, *Toplum ve Bilim*, S. 106, 2006, s. 188.

⁴⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 66.

⁴⁵ bkz. BCA, 11 Mayıs 1937, 30-18-1-2 / 74-38-20; TBMM *Tutanak Dergisi*, 28 Haziran 1938, Devre: 5, Cilt: 26, İçtima: 3, Oturum: 82, ss. 400-412.

Bu süreç, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar olan sürede kademeli olarak gelişme göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'de bastırılan çoğulcu fikirlerin yansıtılmasında önemli bir konumdadır. Mücadele halindeki liberalizm, sosyalizm, faşizm gibi akımlar arasında nötr bir tutum sergileyerek tercih yapmamaya yönelik bir politika izleyen hükümet, basında da aynı tutumun sergilenmesi için sıkı bir kontrol düzeni oluşturmuştur.⁴⁶ Ancak bu düzene rağmen savaş halindeki ülkelere karşı zıt tutumlar sergileyen farklı yayınlar, kendi içerisinde bir muhalefet havası yaratmayı sürdürmüştür. Vatan, Tanin, Akşam gibi gazeteler demokrasi yanlısı bir tutum sergilerken, Tan Sovyetler'i destekleyici yazılar yayımlamış, Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri ise Alman yanlısı bir tavır takınmıştır. Sağ, sol, milliyetçi, muhafazakâr gibi kavramlar arasındaki rekabetçi yapı, bu dönem ve sonrasında ağırlığını hissettirmiştir. Nitekim "Yurt ve Dünya", "Ötüken", "Atsız", "Büyük Doğu" dergileri, birbirleri arasındaki muhalif tavrı İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında geliştirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ise bu karşıt fikirler arasında bir "hakem" konumunda dengeyi sağlamaya çalışmıştır.⁴⁷ CHP'nin dönem basın camiasında etkisi oldukça yüksektir. Nitekim 1941'de düzenlenen Türk Basın Birliği'nin birinci kongresinde merkez yönetimin başkanlığına ve üyeliklerine tümü CHP milletvekillerinden oluşan adaylar seçilmiştir. 1943'de yapılan ikinci kongrede ise bu sonuç değişmemiştir.⁴⁸ Sonuç olarak basın kaynakları, gazeteci mebusların da etkisiyle savaşın seyrine bağlı olarak politikalarında değişkenlik göstermiştir.⁴⁹

⁴⁶ Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Matbuat Kanunu'na devletin güvenliği ile alakalı konularda yapılan soruşturma ve önlemlerin basın tarafından yayımlanmasının yasak olduğunu bildiren bir madde eklenmiştir. *TBMM Tutanak Dergisi*, 24 Nisan 1940, Devre: 4, Cilt: 10, İçtima. 1, Oturum: 43, s. 139; *BCA*, 7 Aralık 1939, 30-18-1-2 / 89-117-9., Basın faaliyetlerinin denetlenmesine başrol oynayan Matbuat Umum Müdürlüğü, 22 Mayıs 1940 tarihindeki yürürlüğe giren teşkilat kanunu ile başbakanlığa bağlanmıştır. *BCA*, 13 Mayıs 1940, 30-18-1-2 / 91-44-18. Ayrıca bkz. *BCA*, 22 Nisan 1934, 30-18-1-2 / 44-26-4., 25 Mayıs 1940 tarihinde yürürlüğe giren Örfi İdare Kanunu'nun üçüncü maddesinde ise askeri idare mevkilerine gazete, kitap gibi basın kaynaklarının yurtdışına ihracatını yasaklama, matbaaları kapatma ve kitle iletişim araçlarına sansür koyma izni verilmiştir., *Resmî Gazete*, 25 Mayıs 1940, s. 1.

⁴⁷ Koloğlu, *a.g.e.*, s. 67.

⁴⁸ Başkanlığa Falih Rıfkı Atay, üyeliklere ise Necmettin Sadak, Abidin Daver, Ahmet Şükrü Esmer, Cavit Oral, Kerami Kurtbay, Kemal Turan, Naşit Hakkı Uluğ ve Etem İzzet Benice getirilmiştir. Koçak, *a.g.e.*, s. 268.

⁴⁹ Ahmet Çelik, "İkinci Dünya Savaşında Hükümet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 28, S. 2, 2018, s. 318.

Nadir Nadi, basın bu dönemdeki durumunu gazeteci kimliğiyle *“Milli Şefe, hükümete ve CHP’ye dil uzatmak yasaktı. Hükümetin genel tutumu hiçbir şekilde tenkit edilemezdi. Her gün “Oh, ne iyi ediyorsunuz, bundan iyisi can sağlığı!” diye yukarıya alkış tutacaksın. Baştaki sağa sapsa sen bir adım arkadan sağa, sola sapsa sen yine bir adım arkadan sola. O yerinde durursa sen de olduğun yerde mihlanacaksın, yürürse yürüyeceksin. Hep arkadan...”* şeklinde özetlemiştir.⁵⁰

İkinci Dünya Savaşı’nın fitilini ateşlediği muhalefet ortamı ile 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Ardından CHP’den tasfiye edilen Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan ve istifa eden Celal Bayar, Demokrat Parti’yi kurmuştur.⁵¹ Böylelikle Türkiye’de çok partili hayata geçiş dönemi başlamıştır.

2. Sol Düşüncenin Basındaki Temsili Olarak Tan Gazetesi

Tek Parti döneminde sol basını anlamlandırmak için zamanın basın faaliyetlerinde etkin rol oynayan aydınları incelemek oldukça önemlidir. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Behice Boran, Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Esat Adil Müstecaplıoğlu dönemin önde gelen solcu aydınlarını oluşturmaktadır. Tüm bu aydınları ortak paydada birleştiren en büyük noktalardan biri ise basında uygulanan sansüre ve hükümetin istediği zaman müdahale etmesine gösterdikleri tepkidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde hükümetin basın üzerindeki baskısı, aydınlar tarafından birçok kez eleştirilmiştir. Zekeriya Sertel, dönemin basın rejimini şu şekilde ifade etmiştir:⁵²

“İnönü Cumhurbaşkanlığına geldikten sonra diktatörlüğü arttırdı, tek millet, tek parti, tek şef diye bir sistem kurdu. Bunun adı polis devleti idi. Amansız, insafsız bir polis devleti. Emniyet örgütü kuvvetlendirilmiş, genişletilmişti. Nefes almak olanaksızdı. Basın bile onun elinde ve onun emrindeydi. Resmen sansür yoktu. Ama bakanlar ve Basın Genel Müdürlüğü hemen her gün gazetelere direktifler verirdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapanmak tehlikesi altındaydı.”

Zekeriya ve Sabiha Sertel çifti, yazılarıyla sol basına büyük katkılar sağlamışlardır. Atatürk ilke ve inkılaplarını destekleyici bir tutum sergileyen Serteller, zaman zaman da eleştirmekten geri kalmamışlardır. İğneleyici ve

⁵⁰ Çetin Yetkin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, ss. 217-218.

⁵¹ Ahmet Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, ss. 58-60; Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 18-20.

⁵² Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, ss. 207-208; Topuz, a.g.e., s. 96.

eleştirel bir dil kullanan Serteller, sol ideolojiyi benimsemiş kesim arasında kısa sürede sivrilmiştir. Nitekim 1934 Soyadı Kanunu'ndan sonra seçtikleri "Sert-el" soyadını bile yazdıkları yazıların sertliğinden esinlenmişlerdir.⁵³

Tan gazetesinin 1936'da İş Bankası tarafından Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman, Rıfat Yalman ve Halil Lütfi Dördüncü'nün ortak olduğu Gazetecilik ve Neşriyat Türk Limited Şirketi'ne satılmasıyla beraber Türk basın tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Gazete alındıktan sonra, kendi içinde yeni bir yapılanmaya uğramıştır. Bu yapılanma, Zekeriya Sertel'in ifadeleriyle "Osmanlı dönemi artıklarının gazeteden uzaklaştırılarak yerine devrimci genç insanlar getirilmesiyle" mümkün olmuştur.⁵⁴ Yapılanmanın ardından gazete muhalif yazılarına başlamış ve ülke gündemine gelmeye başlamıştır. İlk olarak Ahmet Emin Yalman kamuoyunun Atatürk'ün sağlığı hakkında doğru bilgilendirilmesi gerektiği yönünde bir yazı yazmıştır. Bu yazıdan sonra gazete Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi nedeniyle 3 ay süreyle kapatılmıştır.⁵⁵ Daha sonra Yalman, Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi Dördüncü tarafından "gerekli gereksiz yazıları ve çocukça iddiaları" nedeniyle üstüne düşen payı iade edilip gazeteden uzaklaştırılmıştır.⁵⁶ Yalman'ın tasfiyesinin ardından Sertel başyazarlığı alıp gazetenin fikir yönünü belirlemiş, Dördüncü ise yönetim işleriyle ilgilenmiştir.⁵⁷ Bu durum, gazetenin daha sonraki yayın politikasını oldukça etkilemiştir.⁵⁸

Tan gazetesi, Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasını ve gelişimini yakından takip etmiştir. Gazetenin bu süreçteki yazılarında Sovyet dostluğu ve faşizm karşıtlığı göze çarpmaktadır. 1 Eylül 1939 tarihinde yazılan bir yazıda Hitler'in "İstemediğim ve hiçbir zaman istemeyeceğim bir şey varsa, Sovyetlerle beraber çalışmaktır." şeklindeki beyanına karşılık iki ülkenin Ademi Tecavüz Paktı'nı imzalaması ve Polonya'ya

⁵³ Refik Erduran, *Sabiha*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 106'dan aktaran Ali Ulvi Özdemir, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 13, S. 49, 2012, s. 183.

⁵⁴ Sertel, *a.g.e.*, s. 188.

⁵⁵ Orkun Şen, *Türkiye Çok Partili Hayata Geçişte Toplumsal Olaylar (10 Örnek/1945-1950)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2020, s. 27.

⁵⁶ Ahmet Emin Yalman, daha sonra gazeteye muhalif bir tutum sergilemiştir.

⁵⁷ Sertel, *a.g.e.*, 187.

⁵⁸ Genel itibarıyla yayımlanan yazıların ana fikri çok partili düzene geçilmesi gerekliliği ve Roosevelt'in 4 Hürriyeti'nin toplumda egemen kılınması olmuştur: Sınıfların örgütlenme özgürlüğü, Parti kurma özgürlüğü, Vicdan özgürlüğü, Basın özgürlüğü. Tanzer Sülker Yılmaz, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 39;

saldırılmayacağına dair yapılan konuşmalara rağmen zıt bir tutum sergilenmesi eleştirilmiştir.⁵⁹ Gazeteye göre Nazizm, Türkiye için büyük bir tehlike olarak görülmüştür. Bu açıdan Almanya ile birlikte hareket edilmesi gerektiğini savunanlara karşı muhalif bir tutum benimsenmiştir. Öyle ki “Türkische Post” gazetesinde sergilenen Almanya propagandasına karşı hükümetin dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Bu girişimler sonuç bulmuş, gazetenin 7 Şubat 1940 tarihli sayısında bazı Türk bölgelerini Ermenistan olarak ifade etmesinin de tetikleyici etkisiyle Türkische Post 29 Mart 1940 tarihinde Vekiller Heyeti kararı ile kapatılmıştır.⁶⁰ Ayrıca bu dönem, Almanya’yı destekleyen birtakım basın yayınlarına yönelik sert eleştiriler yöneltilmiştir. “Milliyetçilik” meselesi, bu eleştirilerin temelini oluşturmuştur. Nitekim Türkiye’deki milliyetçiliğin, Alman emperyalizmi tarafından ülkeye sokulduğu düşünülmüştür.⁶¹ Örneğin, Sabiha Sertel, Tevfik Fikret hakkındaki “Kundakçı”, “Fikret’i bir irticaa bayrak mı yapmak istiyorlar?”, “Gençlik ve Fikret” adlı yazılarında “Sebil-ü Reşat” dergisi sahibi Eşref Edip Hoca’ya ve “Yeni Sabah” gazetesine hakaret ettiği gerekçesiyle yargılanmıştır. Sertel’in davacılara yönelik “faşist” ve “gerici” ifadeleri, “sağcı” olarak adlandırılan kesimi rahatsız etmiştir.⁶² Sertel, sağ ve sol kesim arasında Tevfik Fikret çevresinde gelişen muhalefeti şu şekilde değerlendirmiştir:⁶³

“Gerici ideolojilerin, kendi muhalifi olan ilerici ideolojiye hücumu için en elverişli zaman, harp devirleridir. Böyle zamanlarda gerici düşüncenin zafer kazanması için, gericiler muhalif ideolojinin önderlerini iftiralarla lekeleme silahına başvururlar. İdeoloji alanında gericilerin en büyük müttefiki dindir. Bu devirlerde gerekirse ölümler mezardan çıkarılır, fikirleri bir daha süzgeçten geçirilir, bu gizli siperden ilerici düşüncelere harp açılır. İşte Tevfik Fikret de bir gerici ideolojiyi, Nazizm ideolojisini savunmak, Atatürk prensiplerini çürütmek için bir araç olarak kullanılıyordu.”

Bu ifade, dinin kullanılması vasıtasıyla Atatürk ilkelerinin yok sayılması, Nazizm’in gerici bir ideoloji olarak belirtilmesi ve Tan gazetesinin “ilerici” olarak yorumladığı kendi düşüncelerine karşı sağ kesimin bir harp

⁵⁹ “Almanya’nın Verdiği Sözcükler ve Yaptıkları”, *Tan*, 1 Eylül 1939, s. 7; “Hitler, Polonya İçin Neler Söylemişti?”, *Tan*, 3 Eylül 1939, s. 5.

⁶⁰ “Türkische Post Kapatıldı”, *Tan*, 30 Mart 1940, s. 1; *Türkische Post*, 7 Şubat 1940, s. 1.

⁶¹ Sabiha Zekeriya Sertel, “Bizdeki Ahlak Buhranının Başlıca Sebepleri Nedir?”, *Tan*, 22 Nisan 1940, s. 5.

⁶² Yıldız Sertel, *Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 188-190.

⁶³ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 202.

durumunda olması vurgularıyla, Türk solunun geliştirdiği eleştiri mekanizmasının temel unsurlarını içinde barındıran bir değerlendirme olarak gösterilebilir.

Görülen davaların ardından aşırı sağcı akımlara yönelik yazılarını sürdüren Sabiha Sertel'in yazı yayımlaması Basın-Yayın Müdürlüğü tarafından iki ay süreyle yasaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın basındaki ağırlığı devam ederken, sol basında farklı türden yazılara da yer verilmiştir. İnsan hakları konusunda eleştirel bir politika izleyen Tan gazetesi, kadın hakları üzerinde de durmuştur. Özellikle feminizm ve kadın eğitimi konusunda duyarlı bir tutum sergileyen gazete, Sabiha Sertel öncülüğündeki yazılarla bu görüşünü okuyucuya yansıtmıştır. Ancak gazetenin sayıları incelendiğinde, İkinci Dünya Savaşı'nın ülke gündeminin ana maddesi olmasıyla beraber bu tarz yazılarda bir azalma gözlenmiştir. Ayrıca dönemin ekonomi politikaları da eleştirilmiştir. "Milli Korunma Kanunu",⁶⁴ "Varlık Vergisi", karaborsa ve hayat pahalılığı konuları, ekonomi tartışmalarının temelini oluşturmuştur. Genel itibarıyla bakıldığında Tan gazetesi, tek parti yönetiminin basın üzerindeki baskısını da göz önünde bulundurarak hükümete karşı sert bir muhalefetten ziyade onaylanan yasalara destek vermiş ancak eleştirilerini uygulama aşamasındaki aksaklıklar üzerinden yapmıştır.⁶⁵ Örneğin, dönemin ekonomi politikaları "milli istiklal davasının tamamlayıcı yeni bir unsuru" olarak yorumlanmış⁶⁶ ancak Milli Korunma Kanunu'nda yer alan cezai yaptırımların gittikçe artan vurgunculuk faaliyetlerine yeterince caydırıcı olmadığına ve yasakların toplumun her kesiminde uygulanamadığına değinilmiştir.⁶⁷

Sol basın tarafından eleştirilen başlıca isimlerden biri Şükrü Saraçoğlu'dur. Nitekim Saraçoğlu, 1942 yazında hükümet programını meclise sunarken yaptığı bir konuşmada "Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesidir." sözlerini sarf etmiştir. Bu konuşma ve Saraçoğlu'nun diğer bazı beyanları, kendisinin sol kesim tarafından ırkçı ve

⁶⁴ Bkz. Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 227-231.

⁶⁵ Tuncay Birkan, Tan gazetesini "...Sabiha Sertel, Naci Sadullah gibi solcuların çok ağır bedeller ödeyerek antifaşizm ve demokrasi mücadelesi verdiği, iktidarla iyi geçinmeye çalışan, rejimin temel kabulleriyle, dogmalarıyla ve Atatürk, İnönü gibi temel figürleriyle barışık, tek parti döneminde hükümet çevrelerinde alınmış Varlık Vergisi de dahil birçok karara destek vermiş bir 'kitle' gazetesi" olarak tanımlamıştır. Tuncay Birkan, *Dünya ile Devlet Arasında Türk Muharriri 1930-1960*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 160-161.

⁶⁶ Sadri Ertem, "Başvekil R. Saydamın Bir Senesi", *Tan*, 26 Ocak 1940, s. 6.

⁶⁷ Refik Halit Karay, "Vişneli Ekmek Tatlısına Buyurunuz!", *Tan*, 20 Temmuz 1942, s. 1.

faşist olduğu yönünde yorumlanmıştır. Bu nedenle dönemin sol basınında kendisine yönelik ağır eleştiriler yapılmıştır. Saraçoğlu'nun milliyetçi ve Alman yanlısı tavrı, dönemin sağ kesimiyle arasında bir yakınlaşma doğurmuştur. Nitekim "Çınaraltı", "Bozkurt", "Tanrıdağ", "Gök-börü", "Orhun", "Millet", "Türk Amacı" gibi Turancı ve Alman yanlısı dergiler Saraçoğlu döneminde yayın hayatına başlamıştır. Bu dergiler, aynı zamanda Almanya'dan finansal destek almıştır.⁶⁸ Dönemin milliyetçi tavrıyla önde gelen ismi Hüseyin Nihal Atsız, Saraçoğlu'na sol eğilimli dergiler hakkında "ahlaka, vatan ve şeref duygusuna, millet hakikatine saldırılıyor" iddiasıyla bir mektup göndermiştir.⁶⁹ Daha sonra Hasan Ali Yücel, Behice Boran ve Pertev Boratav'ı makamına çağırarak, maarif politikasında yapılacak önemli işlerin engellenmesini önlemek ve provokasyonlara meydan vermemek için sahibi oldukları iki derginin kapatılmasını istemiştir. Böylelikle bu dergiler yayın hayatına son vermiştir.⁷⁰ Bu durum Tan gazetesinin sol basında tek otorite konumuna gelmesine neden olmuştur.

"Komünizme haçlı seferi" ilan etmiş olarak nitelenen Saraçoğlu'na yönelik en büyük muhalefetlerden biri ise Şefik Hüsnü Deymer'dir. Deymer, Saraçoğlu hükümetine karşı antifaşist güçleri yasal yolla örgütlemek için "Faşizm ve Vurgunculuk Aleyhine Geniş Cephe Birliği"ni kurmuştur. Bu süreçte hükümetin Hitler yanlısı politikaları, Nazi ajanlarının Türkiye'deki faaliyetleri, Beşinci Kol⁷¹ eylemleri ve "Turancıların bozgunculukları" konulu birtakım yazılarını Tan gazetesinde yayımlatmıştır. Aynı zamanda Türk-Sovyet dostluğu ve işçi hareketinin görüşlerini savunan bazı yorumlar yazmıştır.⁷²

Savaş sonrasındaki yayın politikası ise şu şekilde belirlenmiştir:⁷³

1. Savaş boyunca Nazizm'i savunanları teşhir ederek savaş sonrası demokrasi söylemlerinin sahteliğini ortaya çıkarmak,

⁶⁸ Gökhan Atılğan, *Behice Boran: Öğretim üyesi, siyasetçi, kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2009, ss. 42-43.

⁶⁹ Atılğan, *a.g.e.*, s. 64.

⁷⁰ Sertel, *Roman Gibi*, s. 217.

⁷¹ Beşinci kol, fiili müdahale ile ele geçirilemeyen bir kitleyi ya da devleti propaganda, casusluk, sabotaj ya da terör yoluyla manevî etkiye maruz bırakmak suretiyle müdahaleye uygun hale getirmek ya da fiili savaş esnasında savaşı daha kolay kazanmak için yapılan her türlü manevî yıkıcı çalışmadır.

⁷² *Yeni Açılım*, Nisan 1989, s. 27.

⁷³ Atılğan, *a.g.e.*, s. 74.

2. Savaş boyunca yürütülen Sovyetler karşıtı propagandanın izlerini silmeye çalışarak Sovyetler'e karşı bir sempati yaratmak,
3. Serbest seçim yoluyla yeni bir hükümetin kurulmasıyla demokratik hakların tanındığı yeni bir rejimin temellerinin atılmasını sağlamak.

Bu maddelerin ağırlığıyla beraber gazeteye Niyazi Berkes, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar gibi akademisyenler, Cami Baykurt gibi İsmet İnönü karşıtları ve Tefik Rüştü Aras gibi Sovyetler'e karşı dostluk ilişkilerinin kurulmasını savunan yazarlar dâhil edilmiştir.⁷⁴ Böylece gazete içerisindeki yazıların çeşitliliği artırılıp içeriği genişletilmiş, daha geniş bir kitleye ulaşması sağlanmıştır.

Savaş sonrası belirlenen yayın politikası haricinde, Tan gazetesi 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu destekleyerek Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik sorunları üzerinde makaleler yayımlamaya devam etmiştir.⁷⁵ Bu süreçte, farklı gazetelerdeki köşe yazarları arasındaki tartışmalar, bazı basın simaları arasında gerginliğe neden olmuştur. Sabiha Sertel'in 6 Mayıs 1945 tarihli "Nihayet Dilimi Kesemedi" başlıklı yazısı, "Vakit" gazetesi sahiplerinden Hakkı Tarık Us ile arasında gerginlik yaratmıştır. Bu süreci 1 Haziran 1945 tarihli "Vay Faşist Vay" başlıklı makale sonucunda Nadir Nadi'yle girilen polemik izlemiştir.⁷⁶

Tüm bu süreç devam ederken, CHP içerisinde başlayan muhalefet, sol basın tarafından yakından takip edilmiştir. Basın hürriyeti başta olmak üzere Ceza Kanunu ve Cemiyetler Kanunu'nun değiştirilmesi hususunda Tan ve Vatan gazeteleri merkezinde hükümete karşı ortak bir muhalefet cephesi kurulmuştur.⁷⁷ Celal Bayar'ın meclise memleketin genel politikasına dokunacak yayınlardan dolayı hükümete geçici süreyle tanınan gazete kapatma yetkisinin mahkemelere verilmesini ve gazete çıkarmak için

⁷⁴ Aynı yer.

⁷⁵ Adnan Menderes, Tan gazetesinde yayınlanması için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ilgili bir yazı yazmış, bu yazının yayımlanmaması nedeniyle Zekeriya Sertel ile arası açılmıştır. Daha sonra "Vatan" gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman ile yakınlaşan Adnan Menderes ve Fuad Köprülü, liberal görüşlü yazılarını bu gazetede yayımlamışlardır. Emin Karakuş, *İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 78., Sertel, *Hatırladıklarım*, ss. 225-226.

⁷⁶ Vural, *a.g.m.*, ss. 389-390.

⁷⁷ Ayşegül Şentürk, "1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 30, S. 1, 2015, s. 206.

verilmesi zorunlu olan dilekçeye bir ay içerisinde cevap verilmediği takdirde verilmiş sayılacağını içeren bir önerge sunması sol basının ilgisini çekmiştir.⁷⁸ Cami Baykurt, "La Turquie" gazetesindeki yazısında bu durumu "şimdiki kanunlar topluluğu, harap ve viran bir eve benzemektedir. Onun herhangi bir yerinde herhangi bir tamir yapılmak istendiği zaman, evin yıkılmaya ve yeni bir planla, yeni malzemeyle yeni baştan yapılmasına ihtiyaç vardır." şeklinde yorumlamıştır.⁷⁹ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Celal Bayar'ın bu tavrı sık sık demokratik bir düzen vurgusunda bulunan sol kesimde kurulması muhtemel olan partiye olan olumlu tutumu arttırmıştır.

Zekeriya Sertel'in belirttiğine göre, Tefvik Rüştü Aras kendisine ziyarette bulunarak yeni bir parti kurmanın gerekliliğinden bahsetmiştir. Sertel, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de yeni partinin bünyesinde olacağından bahsedilince kendileri ile "bir kaptay kaynayamayacağını" belirtmiştir. Bu durum, Celal Bayar'a yönelik olumlu tutumun artış göstermesine rağmen kendisine sergilenen net tavırda çekingenlik olduğunu göstermektedir. Ancak kişilerden çok ilkeler üzerinde durulması gerektiğini söyleyen Aras ile Sertel arasındaki görüşmeler birkaç gün sürmüş ve şu dört ilke üzerinde anlaşılmıştır:⁸⁰

1. Yeni partinin burjuva demokratik halk ve özgürlüklerini savunması,
2. İleri devletçi olunması ancak devletin yapamadığı işlerin devlet kontrolünde özel teşebbüse bırakılması,
3. Türk-Sovyet dostluğunun dış politikanın temeli olması,
4. Türkiye'nin bağımsız ve barışçı olması.

Daha sonra Celal Bayar ve Adnan Menderes, Serteller ile birtakım görüşmeler gerçekleştirmiş ve beraber çalışmanın planlarını yapmışlardır. Kurulması planlanan yeni partinin, dolayısıyla yeni bir yayın organına ihtiyaı vardır. Bu aşamada devreye Sabiha Sertel girmiştir. Tek parti iktidarına yönelik bir cephe kurmak amacıyla olan Sertel, aydın kesimin bir araya geldiği bir dergi çıkarmayı planlamıştır. Tefvik Rüştü Aras, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in tek şef sistemine karşı "tek cephe" kurulmasını kabul etmesiyle beraber yeni

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 13 Haziran 1945, Devre: 7, Cilt: 18, İçtima: 2, Oturum: 73, s. 238. Ayrıca bkz. Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, s. 10779.

⁷⁹ Karakuş, a.g.e., s. 78.

⁸⁰ Sertel, *Hatırladıklarım*, ss. 223-224., Tan Matbaası, bu görüşmelerin en yoğun gerçekleştirildiği yer olmuştur. Bkz. BCA, 4 Haziran 1945, 30-10-0-0 / 79-524-18.

dergiyi Sabiha Sertel'in çıkarması kararlaştırılmıştır. "Görüşler" dergisinin temeli bu şekilde atılmıştır.⁸¹ Yapılan çalışmaların ardından dergi 1 Aralık 1945 tarihinde nihayet çıkarılmıştır. Derginin kapak sayfasında "Mecmuamıza Yazı Yardımı Vadedenler" başlığının altında Celal Bayar, Tefik Rüştü Aras, Fuad Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt, Sabiha-Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Behice Boran, Mediha-Niyazi Berkes, Hulusi Şerif, Adnan Cemgil, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şeref, Sabire-Hulusi Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail Vahdet Çakırhan ve Aziz Nesin'in isimleri yazılmıştır.⁸² Sabiha Sertel, aynı zamanda dergide yazı yayımlaması için Halide Edip-Adnan Adıvar çiftini ziyaret ederek kendilerine ricada bulunmuştur. Halide Edip, Celal Bayar'ın iktidara gelmesiyle demokrasinin sağlanamayacağını ifade etmesine rağmen derginin ikinci nüshasında yazı yayımlamayı kabul etmiştir.⁸³ Ancak derginin ikinci nüshası ilk sayısı yayımlandıktan üç gün sonra Tan Matbaası'nın basılması nedeniyle çıkarılamamıştır. Böylelikle "Görüşler", Sabiha Sertel'in 1936'da başka bir yayın denemesi olan "Projektör" dergisi ile aynı kaderi paylaşmıştır.⁸⁴

Tan Matbaası'nın basılmasının fitilini ateşleyen olay Sabiha Sertel'in 3 Aralık 1945 tarihli yazısında CHP'yi diktatörlükle eleştirmesi olmuştur. Aynı gün, Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Tanin" gazetesinde "Kalkın ey ehli vatan" dizesiyle başlayan ve vatan cephesinin kurulması gerektiğini belirttiği yazısı yayımlanmıştır. Ertesi gün yayımlanan yazısında ise komünistlerin, Atatürk'ü istismar ettikleri belirtilerek "Moskova emrinde komedi oynadıkları" ifadesi kullanılmıştır. Yalçın'ın bu yazıları Tan gazetesine karşı bir ayaklanmaya neden olmuştur. Üniversite öğrencilerinin çoğunluğunu oluşturduğu büyük grup, örgütlenerek komünizm aleyhine attıkları sloganlarla Tan matbaasının önüne gelmişlerdir. Ardından matbaaya bir

⁸¹ Hülya Öztekin, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Muhafız Bir Dergi: Görüşler", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 41, 2015, s. 176.

⁸² *Görüşler*, 1 Aralık 1945., Derginin kapak sayfasında isimleri bulunması nedeniyle Memurin Kanunu'nun 60. maddesine dayanarak Behice Boran, Pertev Boratan ve Niyazi-Mediha Berkes çifti bakanlık tarafından açığa alınmıştır. Daha sonra göreve iadeleri için Danıştay'da dava açan akademisyenler, davaları kazanarak mesleğe geri dönmüşlerdir. Bkz. *BCA*, 14 Mayıs 1946, 30-10-0-0 / 143-24-21; Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, haz. Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 357.

⁸³ Sertel, *Roman Gibi*, ss. 289-290.

⁸⁴ *Projektör*, Mart 1936'da faşizm ve emperyalizme karşı bir dergi olarak İstanbul Bozkurt Matbaası tarafından çıkarılmıştır. Sabiha Sertel imzalı "Mebus Bayanlar Neye Bağırıyorunuz?" başlıklı yazı nedeniyle İçişleri Bakanlığı tarafından toplatılmış ve bir daha çıkarılmamıştır. Bkz. *BCA*, 16 Mart 1936, 30-18-1-2 / 62-20-10.

baskın düzenlenip çoğu makine parçalanmıştır. Aynı zamanda solcu yayın satışı yapan Berrak Kitabevi, Yeni Dünya Matbaası⁸⁵ ve ABC Kitabevi de harap edilmiştir.⁸⁶ Gerçekleştirilen baskınlar yargılama konusu olmamıştır. Aksine baskınlar parlamentoda milli bir infial olarak meşrulaştırılmış ve göstericiler ağırbaşlılık içinde hareket etmeleri ile övülmüştür. Ünlü basın simalarından Nadir Nadi olayı “*Milli birliği korumak duygusundan başka hiçbir amaç gütmeyen o hareket, her yerde takdirle karışık bir ilgi uyandırdı*”, Cahit Baban, “*Türk milletinin beka hakkı ortaya çıkınca, artık her şey durur*” olarak değerlendirmiştir. Milletvekili Osman Şevki Uludağ, linç kavramını olumlu bir anlamda kullanarak “*O gazete ki, milletin iradesi olan gençler tarafından linç edilmiştir*” demiştir.⁸⁷ Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Emin Yalman ise bu baskında gazetenin yöneticilerini kabahatli bulmuştur.⁸⁸ Altan Öymen, “Yurt ve Dünya” ve “Adımlar” da dâhil olmak üzere sol çevrede Tan gazetesinin öncelikle hedef alınmasını “Türkiye’nin demokratikleşmesi adımlarına kendi anlayışları içinde katılmak istemeleri” olarak yorumlamıştır.⁸⁹ Bu söylemler doğrultusunda dönemin yazar ve aydınlarının hükümetin basın üzerindeki denetleyici ve eleştirel bakış açısını devraldığı söylenilebilir. Tan gazetesinin oluşturmaya çalıştığı muhalif kamuoyu, ters tepkime vererek kendisine yönelik linç kültürünün fiile dökülmesine sebep olan bir süreç ortaya çıkarmıştır. Özgür basın ortamına darbe niteliği taşıyan bu baskının halkın geniş bir kesimi tarafından destek bulması, dönemin basın faaliyetlerinin ayrıştırıcı bir özellik taşıdığıнын somut bir kanıtıdır. Dönemin basın simalarının yaptığı açıklamalarda yer alan “milli birliği korumak” ve “milletin beka hakkı” söylemleri, baskının meşru bir zemine oturtulmasını destekler niteliktedir. Hükümete muhalif tavır sergileyen başka çevrelerin de Tan gazetesinin yayın politikasını suçlu bulması, “muhalifetin muhalifeti” kavramını doğurmuştur.

⁸⁵ Neşriyat Müdürlüğünü Cami Baykurt’un yayımladığı “Yeni Dünya” gazetesi, bu matbaada basılmıştır. Gazete, Cami Baykurt’un kurmayı düşündüğü partinin resmi yayın organı olarak Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Sabahattin Ali ile birlikte çıkarılmıştır. Gazetede sosyalizme yönelme açıkça göze çarpmaktadır. Nitekim gazetenin 1 Aralık 1945 tarihli ilk sayısının ilk sayfasında Sovyetler’e ayrı bir önem verilmiştir. Sovyetler ile Bulgaristan arasındaki futbol maçının dahi gazetenin sağ üst köşesinde bir bilgilendirmesi yapılmıştır. Öyle ki, gazeteyi çıkaranlardan Müstecaplıoğlu’nun gazete kapatıldıktan sonra Türkiye Sosyalist Partisi’ni kurması, bu çıkarımı kanıtlar niteliktedir.

⁸⁶ Hande Sonsöz, “Sosyalizmin Türkiye Düşünce Tarihindeki İzleri ya da Sosyalistçe Yaşamın Diğer Adı Zor Zanaat”, *Doğu Batı*, S. 59, Kasım-Aralık-Ocak 2011-2012, s. 116.

⁸⁷ Tanıl Bora, *Türkiye’nin Linç Rejimi*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 23-24.

⁸⁸ Onur Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 295.

⁸⁹ Altan Öymen, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 493

3. Sol Basında Ankara'nın Sesi: Adımlar ve Yurt ve Dünya Dergileri

“Adımlar” ve “Yurt ve Dünya” dergileri, tek parti döneminin düşünsel ortamında özel olarak incelenmesi gereken bir diğer iki dergidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında hayata geçirilen bu iki dergi, sosyal adaletsizlik temelinde Türkiye'nin içine girdiği sosyal değişimi sistemli ve bilimsel bir şekilde ele almıştır.⁹⁰ Nitekim dergide görüş belirten yazıların içeriğinde bilimsel verilerden de sıklıkla faydalanılmıştır.

Yurt ve Dünya dergisi, 1941-1944 arasında 42 sayı olarak yayımlanmıştır. Derginin çoğunluğunu Amerika'da sosyoloji okuyarak Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne doçent olarak atanan genç bilim adamları oluşturmuştur. Derginin kuruculuğunu ise Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boran, Adnan Cemgil ve Muzaffer Şerif Başoğlu üstlenmiştir.⁹¹ Adımlar dergisi ise aynı eğilimle, aynı çevre tarafından çıkarılmış ve 1943-1944 arasında yayımlanmıştır. Derginin sahibi ve Neşriyat Müdürü Behice Boran'dır. Dönemin aydınları, derginin fikriyatını farklı şekillerde özetlemişlerdir. Hilmi Ziya Ülken, bu iki dergiyi “Marksist ve militan” olarak nitelmiş ve çıkararlar için “Silah yerine fikir kullandıkları için saldırmadan düşünüyorlardı.” demiştir.⁹² Boratav “biraz Atatürkçü, biraz sosyalist”, Cemgil “sol ama tam anlamıyla Marksist olmayan”, Mediha Berkes ise “Marksist ve sol fakat komünist değil. Sosyalizme, sola, ileriye açık, Atatürkçü” olarak tanımlamıştır.⁹³

Yurt ve Dünya, sağ-sol ayrışmasının yoğun yaşandığı günlerde ırkçı-turancı nitelikteki dergilere keskin eleştiriler yöneltmiştir. Türkiye'deki düşünsel çatışma reaksiyoner - inkılapçı olarak belirlenmiş,⁹⁴ bu durumun dünyadaki örneği ise faşizmci-hürriyetçi anlayış olarak gösterilmiştir. Dönemin “gerici” unsurları yoğun bir şekilde eleştirilirken, İnönü Ansiklopedisi'nin yayını, Tercüme Bürosu'nun çevirileri ve derginin çıkarılması ise ileriye yönelik fikir hareketleri olarak zikredilmiştir. Dönemin süreli yayınlarına da çeşitli eleştiriler yönelten Yurt ve Dünya'da, “Adımlar” dergisinden olumlu sözlerle

⁹⁰ Karpat, *a.g.e.*, s. 80.

⁹¹ Baskın Oran, “İç ve Dış Politika Açısından II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3, 1969, s. 262; Zübeyir Barutçu, Mete Kaan Kaynar, *Yurt ve Dünya Dergisi Üzerine Bir İnceleme*, Eğitim Yayınevi, Ankara, 2015, s. 54.

⁹² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 387.

⁹³ Atılğan, *a.g.e.*, s. 54.

⁹⁴ Adnan Cemgil, “Geçen Yılın Fikir Hayatı”, S. 37, *Yurt ve Dünya*, Sonkânun 1944, s. 8.

bahsedilmiştir. “Ülkü”⁹⁵ dergisi genel itibariyle şahsiyetini bulamamış, tekniği parmak hesabı, yavan köy romantizmi ideolojisinde, otokritik ve kritik yapılmadan yayınlarını sipariş üzerine sürdüren bir dergi olarak, “İnsan” dergisi⁹⁶ istikrarsız olarak yorumlanmıştır. Halkevlerinin yayımladığı dergiler imkânlar paralelinde yayın yapamamakla, “Çığır” dergisi ise Peyami Safa’nın faşizme yönelik yazılarına kucak açmakla itham edilmiştir.⁹⁷

Dergi, dönemin siyasi atmosferinde birçok tartışma konusu oluşturmuştur. Tartışılan temel konular ise şu şekildedir:

- Köy ve Köylülük
- Şehirleşme
- Ekonomik Sorunlar ve Değişim
- Kapitalizm Eleştirileri
- Eğitim
- İrkçılık ve Faşizm Eleştirileri
- Bilim ve Tarih

“Köy ve Köylülük” ve Şehirleşme tartışmaları, dergide çoğu zaman diğer temel konularla harmanlanarak ele alınmıştır. Köydeki ekonomik yapı dergide ağa-köylü-tüccar olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalarda ağa, köylünün borçlandığı ve bu yolla köylünün arazilerini elinden alan sınıfı temsil etmiştir. Köylü ise zengin-orta-küçük reçber olarak üçe ayrılmıştır. Bu sınıflandırmalara göre, zengin reçber, varlık derecesi sayesinde kasabada veya şehirde yaşayarak tüccar sınıfına geçebilir, böylece köy üzerinde baskın bir yapı oluşturabilir. Tüccar ise köy kahvecisi, köy bakkalı ve taşralı tüccarlardan oluşur. Bu grup, köylüyü kendi koyduğu kurallarla kontrol edebilir ve varlığıyla köylü üzerinde baskı kurabilir. Tüccar ile köylü

⁹⁵ Bkz. Çilem Tercüman, “Ülkü Mecmuası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 7, 2006; Tuğrul Otaç, “Ülkü Mecmuasına Göre Türk Aydınlanması (1933-1936)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 64, 2019.

⁹⁶ Nurullah Ataç, Hilmi Ziya Ülken, Muzaffer Şerif ve Sabahattin Eyüboğlu tarafından 1938-1943 arasında yayımlanan dergi, bazı nüshaları iki sayı bir arada olmak üzere toplam 24 sayı yayımlanmıştır. Bkz. İlker Aslan, *Erken Cumhuriyet Dönemi’nin Modernleşme Paradigmasını İnsan Dergisi Üzerinden Okuma Denemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, ss. 60-96.

⁹⁷ Hasan Dinçer, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 42, 2008, ss. 222-223.

arasındaki ilişki de ekonomik temele dayanmakta ve bu ilişkide her daim tüccar kazançlı çıkmaktadır.⁹⁸ Bu döngü temele alındığında, dergi genelinde eleştirilen asıl kesim zengin reçberdir. Dergiye göre çıkarlarını temel alan hareketler sergileyen bu kesim, kendisini ne köye ne de şehre ait hissetmiştir. Öyle ki köyde “zorba” kesilip şehirde kibar ve efendi kılığına giren zengin reçberin bu tutumu “şehirden köylü, köyde şehirli” olarak nitelendirilmiştir.⁹⁹ Bu değerlendirmelerden şehirli kesimin köylü üzerinde kurduğu baskının zorbalık olarak ifade edilmesi, geçim sıkıntıları sürekli vurgulanan küçük reçberden taraf bir tutum sergilenmesini anlaşılır kılmıştır. Yurt ve Dünya çevresinin bu görüşleri, daha önce de örnek verilen Şefik Hüsnü Deymer’in Aydınlık dergisinde burjuva kesime yönelttiği eleştirilere büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Öte yandan dergi çevresinde köylerdeki şehirleşmenin “adil olmayan” bu yapıya son vereceği görüşü hâkim olmuştur. Bu açıdan şehirleşme faktörleri köy ve köylünün ekonomik olarak gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Batı medeniyetinin “medeniyete açılmış bir kapı” olarak görüldüğü dergide, bu medeniyetin ülkeye girmesinde şehirlerin vesile olduğu yazılmıştır. Nitekim köy ve şehir arasındaki büyük fark, modern tekniğin, makinenin, sanatın, ilimin, kısacası şehirlerde bulunan tüm koşulların köye girmesiyle kapanacaktır.¹⁰⁰ Köy Enstitüleri de bu açıdan çok önemlidir ve dergi çevresi tarafından şiddetle savunulmuştur. Dergiye göre köyü anlamak, köy kalkınmasının başlangıcını oluşturmaktadır¹⁰¹ ve bu hususta Köy Enstitülerine büyük görev düşmektedir.

Dergideki ırkçılık, faşizm ve kapitalizm eleştirileri, dönemin sağ-sol tartışmalarında ana konuları oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde artış gösteren Türkçülük-Turancılık akımları, sol kesime karşı yoğun bir eleştiri mekanizması geliştirmiştir. Sağ kesim tartışmalarını “komünizm” çevresinde sürdürürken, sol kesim ise “faşizm” ve “ırkçılık” düşüncelerini temele almıştır. Bu tartışmalar, Hıfzı Oğuz Bekata tarafından çıkarılan “Çığır” dergisine ve Hüseyin Nihal Atsız’a yönelik birtakım yazılarla varlığını oldukça hissettirmiş¹⁰² ancak ırkçı düşüncenin toplumda azımsanmayacak bir

⁹⁸ Zübeyde Yalçınkaya, “1941-1944 Yılları Arası Yayınlanan “Yurt ve Dünya Dergisi”ndeki Köy ve Köylü Sorunları Üzerine Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 2, 2013, s. 166.

⁹⁹ Halil AYTEKİN, “Köyde Geçim”, *Yurt ve Dünya*, S. 33, Eylül 1943, ss. 354-355.

¹⁰⁰ Behice BORAN, “Şehir ve Şehirleşme Davamız”, *Yurt ve Dünya*, S. 3, Mart 1941, s. 33.

¹⁰¹ Barutçu, Kaynar, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁰² “Hadiseler ve Düşünceler”, *Yurt ve Dünya*, S. 37, Sonkânun 1944, s. 4.

taraf edinmesine engel olamamıştır. Irkçılık, irtica ile bağlantılı bir kavram olarak nitelendirilmiş, milli sınırlar içinde ileri bir kültür ve medeniyetin yaratılması için “yabancı malı olan” bu kavramdan uzaklaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Muzaffer Şerif Başoğlu, dergi çevresinin görüşlerinin yansıtıldığı bir yazıda ırkçılık ile ilgili fikirlerini şu şekilde belirtmiştir: “Biz bir millet olarak kendimizi kimseden aşığı görmeyiz ve değiliz. Milletimizin kabiliyetine, hakiki medeniyet ve kültür istidadına, mükellef olduğu insaniyet vazifelerine, sarsılmaz ve bütün bir imanımız vardır. Fakat bununla, ortada dolaşan, haris ve sergüzeştçi maksatlarla ileri sürülmüş olan yabancı malı ırkçılık propagandasını katiiyen birbirine karıştırmamalıdır. Kendimizi hiç kimseden aşığı görmemek insan olmak haysiyeti ile en esaslı haklarımızdan biridir. Fakat, zaman zaman muhtelif memleketlerde, hakikat temelinden mahrum olarak ileri sürülmüş olan ırkçılık propagandası insanın insanlık duygusunu kıran yapmacık bir yaygaradan başka bir şey değildir.”¹⁰³ Genel olarak bakıldığında, ekonomik ve toplumsal uygulamaların tartışıldığı dergide Türkiye’deki birçok uygulama eleştirilmiş ancak bu eleştiriler ilerici bir anlayışla ve çağdaş bir topluma nasıl ulaşılabileceği çerçevesinde daha çok bilimsel anlamda olmuştur.¹⁰⁴

Adımlar dergisinin ilk sayısı, Kasım 1942 itibariyle “Yurt ve Dünya” dergisinden ayrılan Behice Boran tarafından Muzaffer Şerif Başoğlu ile beraber Mayıs 1943’te çıkarılmıştır. Adnan Cemgil, Boran’ın Yurt ve Dünya’dan ayrılışını daha sert eleştiriler ve yazılar istemesine ancak derginin diğer yazarlarının bu tür bir değişim istememesine bağlamıştır. Mediha ve Niyazi Berkes ise temel neden olarak Başoğlu ve Boran’ın kişiliklerini göstermiştir.¹⁰⁵ Boran’ın kendisi ise bu ayrılığı “...esasta bir görüş ayrılığından değil, dergi çıkarmanın pratiğine ilişkin bir anlaşmazlıktandı” olarak ifade etmiştir.

Genel itibariyle incelendiğinde, Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu’nun komünizm ile olan ilişkileri ve bağlılıkları, Yurt ve Dünya dergisinin geri kalan yazarlarına kıyasla daha fazladır. Buna bağlı olarak dergide yayımlanan yazıların Yurt ve Dünya dergisine göre daha rejim odaklı ve daha radikal olması beklenirken öyle olmamıştır. İki dergi, içerik bakımından birbirine benzerlik taşımaktadır. Örneğin köy ve şehirlilik ikilemi, Adımlar dergisinde de yoğun bir şekilde ele alınmıştır.

¹⁰³ Muzaffer Şerif Başoğlu, “Psikoloji Karşısına Irkçılık”, *Yurt ve Dünya*, S. 25, Sonkânun 1943, s. 8.

¹⁰⁴ Meltem Ağduk Gevrek, “Yurt ve Dünya / 1941-1944: 1940’ların “Solunun” Ankara çevresi”, *Toplum ve Bilim*, S. 78, 1998, s. 270.

¹⁰⁵ Atılğan, a.g.e., s. 55.

“Hümanizma”, derginin üstünde durduğu ve desteklediği anlayışların başında gelmektedir. Nitekim derginin birçok sayısında bahsedilmektedir. İnsanı temel alan bu anlayışın derginin ana görüşüne hâkim olması, insan hakları hususunda duyarlı bir tutum sergilemesine neden olmuştur.¹⁰⁶

Adımlar, diğer sol yayınlar gibi İkinci Dünya Savaşı'na muhalif bir tutum sergilemiş ve Türkiye'nin savaşa girmemesini desteklemiştir. Derginin bir sayısında İkinci Dünya Savaşı ile Lozan Antlaşması arasında bir bağlantı kurularak savaşa girilmemesinin azim ve irade kaynağı olarak Lozan Antlaşması gösterilmiştir.¹⁰⁷

Derginin 7. sayısında yer alan “Cumhuriyet İnkılâbımızın Tarihi Manası” başlıklı yazı, dergi çevresinin Osmanlı ve cumhuriyet devrimlerine nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığını açıklayıcı temel metinlerin başında gelmektedir. Osmanlı'dan cumhuriyet devrimlerine uzanan süreci ağırlıklı olarak ekonomi perspektifinden değerlendiren yazıda, özellikle Osmanlı'da meydana gelen ekonomik ve sosyal değişmelerin ıslahat hareketlerinden değil, Batı'nın Osmanlı'yı kendi ekonomik çevresine alma girişiminden kaynaklandığı savunulmuştur. Gittikçe tahrip olan Osmanlı ekonomisine karşılık ülke kaynaklarını kendi çıkarları için kullanan Batı'nın cumhuriyetin ilanı ile gelişen süreçte etkinliğini yitirmesi, cumhuriyet rejiminin en büyük başarılarından biri olarak gösterilmiştir. Bu süreçte izlenen Atatürk'ün devletçilik siyaseti, uygulanışı ve yarattığı sonuçlar bakımından oldukça başarılı bulunmuştur. Öte yandan Batı tamamıyla olumsuz değerlendirilmemiş, mürteci hareketler ve eskiden kalan “köhneleşmiş” fikirlerin yanında teknik ve kültüründen yararlanılması gereken bir akımlar bütünü olarak kabul edilmiştir. Bu noktada sorulması gereken soru ise “Hangi Garp?” olarak belirlenmiştir.¹⁰⁸

Kasapoğlu, derginin 12 sayısı genelinde izlediği üslubu ve yayın politikasını şu şekilde ifade etmiştir:¹⁰⁹

- Köy ve köycülükten ziyade büyük kentlerden, teknoloji ve sanayileşmeden yana olmak,

¹⁰⁶ Bkz. Ziya Oykut, “Hümanizma”, *Adımlar*, S. 5, Eylül 1943, ss. 164-166; Nurullah Ataç, “Adımların Humanizma Anketi”, *Adımlar*, S. 4, Ağustos 1943, ss. 120-123.

¹⁰⁷ “Lozan Sulhu”, *Adımlar*, S. 4, Ağustos 1943.

¹⁰⁸ “Cumhuriyet İnkılâbımızın Tarihi Manası”, *Adımlar*, S. 7, İkinci Teşrin 1943, ss. 209-214.

¹⁰⁹ Aytül Kasapoğlu, “Bir Halk Sosyolojisi Örneği Olarak Adımlar Dergisinin Semiyotik İncelemesi”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 1, 2011, ss. 186-187.

- Paracı yerine bütüncül bir bakış açısına sahip olmak, özellikle de yerel/yurt ile evrensel/dünya arasında denge kurmaya çalışmak,
- Batıyı eleştirerek tanıyıp, deneyimlerinden hareketle ulusa mesajlar vermek,
- Yeni hümanizma anlayışını benimseyen iktidar politikalarına muhalefet etmek,
- İdeolojik savaşı bilimle yapmak,
- Bilim, ekonomi ve teknoloji kadar kültür ve sanata da önem vermek,
- Sınıf yerine halk, toplum yerine millet kavramlarını tercih etmek,
- Gelecek hakkında sürekli olumlu mesajlar vermek, kötümser olmamak,
- Geçici olanlara karşı çıkarak kalıcı olanları desteklemek,
- Kapalılık ve yalnızlaşmaya yol açacağı için milli ilim ve sanat yerine evrensel bilim ve sanatı geliştirmek
- Birey ve seçkinler yerine halkın refahı için çalışmak,
- Siyasetin ötesinde tüm yazıları pedagojik amaçla seçmek ve yayımlamak,
- Evrensele ve halk kültüründen metinleri dengeli ve sistematik bir biçimde vermek,
- Alman ve Fransız hayranlığına karşı çıkarken, Amerikan realizmini olumlamak,
- Dilde sadelik benimsenirken vurgulu sert ifadeleri çokça kullanmak.

4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sol Basın

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yaşanan gelişmeler Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Sovyetler Dışışleri Bakanı Vyaeşlav Molotov'un Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına çağırarak 1925'te

imzalanan Sovyetler Birliği-Türkiye Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılmayacağını bildirmesi, bunu takiben yapılan görüşmelerde Kars ile Ardahan'ın talep edilmesi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin feshedilmesi isteği, hükümet ve basın organları tarafından tepkiyle karşılanmıştır.¹¹⁰ Gerek iç siyasette gerekse dış siyasette ülkenin gündemini değiştiren bu duruma halk da sessiz kalmamıştır. Nitekim Tan Matbaası'nın basılmasının sebeplerinden biri de budur. Sovyetler aleyhine geliştirilen bu tavır, dolayısıyla temsil ettiği ideoloji olan komünizme karşı olan tutuma da olumsuz yansımıştır. Siyasi krizin eşliğine gelen hükümetin sol basına yönelik takındığı tavır, bu doğrultuda katı bir hal almış ve bazı basın organları tarafından desteklenmiştir. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ağırlığı Türkçülük-Turancılık temelinde yaşanan tartışmalar, açık bir şekilde komünizm karşıtlığına evrilmiştir. Sol basın, hükümetin ve kamuoyunun üzerinde kurduğu baskı ile yayın politikasını ılımlı bir şekilde sürdürmeye çalışmış ve odağını sendikalaşma hareketlerine çevirmiştir.

Sendikalaşma ve sol menşei birtakım partilerin kurulması, dönemin sol basınının bu doğrultuda ivme kazanmasına neden olmuştur. Öyle ki, açılan yasal faaliyet olanaklarıyla Türkiye Komünist Partisi'nden türeyen iki sosyalist temelli parti kurulmuştur: Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi. İki parti aynı ideolojiyi temsil etmesine rağmen aralarındaki rekabet TSP'nin merkezi ve dikey işkolu sendikacılığına, TSEKP'nin ise mahalli işyeri sendikalarıyla yatay örgütlenmeye yönelmesindeki ayırmda temsil olunmuştur.¹¹¹ Dolayısıyla dönemin ana tartışma konuları işçiler, işçi hakları, sendikalaşma ve parti çalışmaları yönünde gelişmiştir. Ancak çıkarılan dergilerin büyük çoğunluğu süreklilik sağlayamamıştır.

“Gün” dergisi, bu yayınların başında gelmektedir. Derginin ilk nüshası 3 Kasım 1945'de, son nüshası ise 14 Aralık 1946'da yayımlanmıştır. Bundan anlaşılmaktadır ki, “Gün”, Tan Matbaası baskınından sonra yayın hayatını sürdürmeyi başarabilmiştir. Ancak derginin bürosu ve basıldığı yer de saldırıya uğramış,¹¹² bu nedenle derginin baskından sonraki ilk sayısı iki buçuk aylık bir aradan sonra çıkarılmıştır. Dergi, aslında kültür ve aktüalite dergisi olarak yayımlanmasına rağmen siyasal tartışmalardan da uzak

¹¹⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 501-503.

¹¹¹ Tanıl Bora, *Cereyanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 614.

¹¹² “Gün”, “Yeni Dünya” gazetesinin çıkarıldığı matbaada basılmıştır: Beyoğlu Kumbaracı Yokuşu.

kalmamıştır. Özellikle “sendikal örgütlenme” konusu dergide Müstecaplıoğlu’nun sendikal örgütlenme modeli temelinde TSEKP ile TSP’nin arasındaki başlıca rekabet konusu olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bu tartışmalar doğrultusunda, derginin TSP kurulduktan sonra partinin gayri resmî bir temsilcisi olduğunu söylemek mümkündür.

Partinin görüşlerini yaymak amacıyla çıkarılan resmi yayın ise “Gerçek” gazetesidir. “Emeğe Hak, Emekçiye Hürriyet” sloganıyla ve “halk davası gütmek” amacıyla yayımlanan gazete, parti genelindeki tartışmaları, seçim sürecini, uluslararası gelişmeleri, işçi haklarını ve sendikalaşma hareketlerini konu edinmiştir. Celal Bayar’ın İzmir’de yaptığı seçim konuşmasını yayımladıkları için sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatılmıştır.

“Gün” ve “Gerçek” yayınlarına karşı TSEKP’nin yayın organları “Yığın” ve “Sendika” dergileridir. TSP, TKP’den bağımsız bir tutum sergilerken, TSEKP ise TKP çizgisinde bir anlayışı benimsemiştir. Dolayısıyla TSEKP, iki parti arasındaki temel tartışma konusu olan sendikacılıkta TKP görüşünü temsil etmiştir. Yayın organı “Sendika” dergisinde, bu görüşü savunmuştur. “Sendika”, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946 Sendikacılığı olarak bilinen sendikal yapılanmanın ana eksenlerini oluşturmuştur. Dergi, emekçi kitlelerin gündemden güne bilinçlendiğini ve sendikalara olan ilgilerinin arttığını vurgulamıştır. 16 sayı yayımlanan dergi, hazırlıkları yapılan yeni Sendikalar Kanunu’nu sert bir dille eleştirmiştir. Bu sebeple iktidar ile parti çevresi arasında derginin de aracı olacağı bir muhalefet ortamı oluşmuştur. Ülkedeki sendikal gelişmelerden hoşnut olmayan hükümet, kendi denetimi dışında gelişen işçi hareketlerini başıboş bırakmama gereği hissetmiştir. Sovyet etkisinin Türk dış politikasını ideolojik bir doğrultuda savurması ise hükümetin bu konuda daha kesin bir tavır sergilemesine yol açmıştır. Sonuç olarak 1946 Sendikacılığı rejimi sorgulamıştır, parti ve çevresi ise buna destek vermiştir.¹¹³ Yığın dergisi, partinin diğer yayın organı olarak güncel, sosyal, kültürel konulara daha çok değinmiştir. Dergide cumhuriyetin halkın hâkimiyetini kuran rejim olduğu için benimsendiği belirtilmiş¹¹⁴ ve Mustafa Kemal Atatürk “ülkeyi ileri bir merhaleye, sağa değil sola götürmek isteyen bir mücahit” olarak tanımlanmıştır.¹¹⁵

¹¹³ Zafer Toprak, *Türkiye’de İşçi Sınıfı 1908-1946*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 421-425

¹¹⁴ “Cumhuriyet Bayramı”, *Yığın*, S. 3, 1 Kasım 1946, s. 3.

¹¹⁵ “Tarih Karşısında Atatürk”, *Yığın*, S. 4, 15 Kasım 1946, s. 3.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ilan edilen sıkıyönetim, bu dergilerin yayımlandığı dönemde henüz sonlanmamıştır. Bu nedenle iktidarın basın üzerindeki baskısı varlığını sürdürmüştür. Nitekim İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, 1946'da TSP ve TSEKP'nin varlığını "mahkûm komünistler veya müfrit komünist mefkureli kimseler tarafından örtülü bir şekil altında kurularak memleket içinde içtimaî bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü tesise ve mevcut iktisadî ve içtima nizamları bozmaya çalıştıkları" nedeniyle sonlandırmıştır. Dolayısıyla bu partilerle bağlantılı olan kuruluş ve yayın organları da aynı doğrultuda etkinliğini yitirmiştir.¹¹⁶

Tan Matbaası baskını sonucunda yayın hayatına bir süre ara veren Behice Boran, yazılarını ilk sayısı 15 Mayıs 1946 tarihinde yayımlanan "Söz" dergisinde sürdürmüştür. Boran'ın başyazar olduğu bu derginin sahibi Asaf Ertekin, Yazı İşleri Müdürü ise Yaşar Çöl'dür. Derginin yayın politikası Tan gazetesine benzerlik taşımaktadır. Tan Matbaası baskını, dergi tarafından eleştirilmiştir. Kamuoyundaki yaygın algının aksine dergi, baskının üniversite gençliğiyle bir ilgisi olmadığını savunmuştur. Kanıt olarak ise Ankara Üniversitesi öğrencilerinin elli imza ile baskını protesto eden yazısı gösterilmiştir. Yerli ve ulusal gazetelere yayımlanması isteğiyle gönderilen bu yazı vasıtasıyla, gazeteler isim verilerek eleştirilmiştir. Dergi, bu yazıyı yayımlamayıp, baskını uygun bulan başka bir yazının yayımlanması gerekçesiyle bu gazeteleri "gerici" olarak nitelendirilmiştir.¹¹⁷ Bu durum göstermektedir ki, baskından sonra üniversite gençliğiyle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışılmıştır. Ayrıca, derginin yayımlanma sürecinde görüşülen üniversitelerin özerkliğine ait kanun tasarısı, kendisi de akademisyen olan Behice Boran tarafından olumlu ancak yetersiz olarak yorumlanmıştır. Boran'a göre, rektör ve dekanların iki yıl için seçilmeleri ve aradan dört yıl geçmeden ikinciye seçilememeleri, eğitim bakanının onaylamadığı kararları Danıştay veya üniversitelerarası kurula göndermek zorunda oluşu olumlu karşılanırken; memurların siyasete katılabilmelerine dair bir madde olmaması ve eğitim bakanının üniversitelerarası kurul başkanı olma hususu olumsuz karşılanmıştır.¹¹⁸ Diğer çoğu sol basın kaynakları gibi, Söz dergisi de varlığını koruyamamış, sol hareketin kurduğu partilere yönelik yeni basın kaynaklarının ortaya çıkması ve bu basın kaynaklarının odak yapılması nedeniyle yayın hayatına ancak beş nüsha altı sayı sürdürebilmiştir.

¹¹⁶ Toprak, *a.g.e.*, ss. 425-426.

¹¹⁷ Asaf Ertekin, "4 Aralık Hadisesi", *Söz*, S. 4, 1 Temmuz 1946, s. 3.

¹¹⁸ Behice Boran, "Üniversitenin Muhtariyeti", *Söz*, S. 2, 1 Haziran 1946, ss. 1-2.

“Hür Gençlik” dergisi, kapatılan basın kaynaklarının bir diğeridir. İlk olarak Ekim ve Kasım 1946’da iki sayı, yayın hayatına altı ay ara verdikten sonra iki sayı daha çıkmıştır. Daha sonra uzun bir süre çıkarılmayan dergi, Ekim 1949’da Nihat Sargın sorumluluğunda yeniden basılmaya başlamıştır. Ekim 1949 ve sonraki nüshalarında daha aktif bir yayın politikası izleyen dergi, fikriyatı nedeniyle birtakım soruşturma ve yargılamalara tanık olmuştur.¹¹⁹ Derginin bu dönemdeki yayınlarının çoğunluğunda Nâzım Hikmet ve tutukluluğu konu edilmiştir. Nitekim bu konuda annesi Ayşe Celile Hanım’ın Nazım Hikmet’in hapisten çıkarılması için halktan imza talep ettiği bir yazının yayımlandığı özel sayı bile çıkarılmıştır.¹²⁰ Dergi, Mustafa Kemal Atatürk’e olan bağlılığını nüshalarının ilk sayfasında bulunan “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” cümlesiyle belirtmiştir.¹²¹ İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği’nin yayın organı olan dergi, çoğunlukla üniversiteler genelinde eğitim tartışmalarına yer vermiştir. Öğrenci hakları, üstünde durulan başlıca konulardan biri olup, genç kesimi Batı genelindeki öğrenci faaliyetlerinden bilgilendirme amacı güdülmüştür. Derginin savunduğu ve kamuoyunda tepki yaratan başlıca konu, Türkiye’de din öğretiminin olmaması gerektiğini savunması olmuştur. Dergi, din öğretimini “irtica” olarak yorumlamış ve dinin her zaman ilmin gelişimine engel olduğunu savunmuştur. Din öğretiminin mezhep ve tarikat kavgalarına yol açacağı çıkarımı yapılmıştır. Konuyu laiklik açısından ele alan dergide, din öğretimi laiklik ilkesine aykırı olarak nitelendirilmiş ve ülkede “ahlak buhranı” yaratan kesim, din dersleriyle yetişen eski nesil olarak vurgulanmıştır. Vurgulanan bir diğer nokta ise din öğretiminin vicdan hürriyetine, dolayısıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması, Medeni Kanun ve anayasaya karşı olduğudur.¹²²

TSP yayın organlarının üzerindeki baskı ve maddi bir kazanım sağlamaması, parti çevresini yeni bir arayış içine sokmuştur. Partinin resmi yayın organı “Gerçek” gazetesinin de kapatılması, bu arayışı kuvvetlendirmiştir. Sonuç olarak bu arayış, eleştirel bir düşünme yoluyla, alışlagelmişin dışında bir fikriyatla yeni bir basın mecrası oluşturma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu

¹¹⁹ Nihat Sargın, *Davalar, savunmalar, cezaevi anıları*, Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2005, ss. 17-63-83-84.

¹²⁰ Bkz. *Hür Gençlik*, Özel Sayı, 13 Mayıs 1950, s. 2.

¹²¹ Dergi, 1 Kasım 1949 tarihinden itibaren “Hür bir tahsil, hakiki bir hürriyet, devamlı bir sulh için” metnini kullanmıştır.

¹²² “Türkiye’de din tedrisati olamaz”, *Hür Gençlik*, S. 3, 9 Mayıs 1947, s. 1-8. Ayrıca bkz. “İlâhiyat Bir İlim Değildir”, *Hür Gençlik*, S. 3, 1 Ocak 1950, s. 1.

düşünce, yeni bir mizah dergisi etrafında şekillenmiştir. Sonuç olarak TSP çevresinin isteği, Aziz Nesin'in fikri, Sabahattin Ali'nin mali desteği ve Rifat Ilgaz, Mustafa Mim Uykusuz, Haluk Yetiş, Mücab Nedim Ofluoğlu gibi isimlerin katkılarıyla ilk sayısı 25 Kasım 1946 tarihinde olmak üzere "Markopaşa" dergisi ortaya çıkmıştır.¹²³ Derginin amacı ilk sayısında "Maksadımız, sadece gülmek için gülmek değildir. Gülmek, düşünmek ve faydalı olmaktır" şeklinde açıklanmıştır.¹²⁴ Dergi, güçlükle yayımlanan ilk sayısından itibaren önce İstanbul, daha sonra Anadolu genelinde büyük bir sükse yakalamıştır. Muhalefet kavramını mizah ile birleştirerek alışlagelmişin dışında bir üslupla okuyucuyla buluşan Markopaşa, cumhuriyet ve Kemalizm dışında hemen hemen her konuyu eleştirmiştir. Geleneksel partiler gibi günün başbakanı ve bakanlarıyla uğraşmış, günlük gazetelerin söz ettiği dert ve şikâyetler ele alınmıştır.¹²⁵ Derginin odak noktası ise "emperyalizme karşı verilen Milli Mücadele ve devrimler zinciri anlayışından Atatürk'ün ölümüyle birlikte vazgeçilmiş olması ve yeniden emperyalizme hizmet eder duruma geçilmesi" olmuştur.¹²⁶ Tanıl Bora, derginin yayın politikasını "TSP'nin çizgisine hayli yakın, yerlici-sol bir tavrı, CHP iktidarını halkçı-demokrat açıdan silkeleyen bir çizgi izlemiştir" sözleriyle yorumlamıştır. Ayrıca başlıca yazarlardan Sabahattin Ali'nin üslubunu "siyasi yazıların baş müellifi", Aziz Nesin'in üslubunu ise "zorbalarla alay eden hicvin ustası" olarak nitelemiştir.¹²⁷ Sahip olduğu bu üslup nedeniyle, dergi yayımlanması hususunda birçok engelle karşılaşmıştır.¹²⁸ Dergiyi dağıtanlar "başlarına bir iş gelmesiyle" tehdit edilip dağıtımdan vazgeçmeleri istenmiştir.¹²⁹ Bu engeller, dergide mizahi bakış açısıyla yorumlanmıştır. Örneğin, derginin 16. ve 17. sayılarında "*Muharrirleri polis nezaretine alınmadığı ve hapse girmediği zamanlarda çıkar*"; 20. ve 21. sayılarında ise Ankara ve Samsun'da satışının engellenmesi üzerine "*Ankara ve Samsun'dan başka dünyanın her yerinde satılır*" ifadeleri kullanılmıştır.¹³⁰ Bu

¹²³ Mehmet Saydur, *Markopaşa Gerçeği*, Çınar Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 13-19.

¹²⁴ Sabahattin Ali, *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler*, haz. Hikmet Altınkaynak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 178.

¹²⁵ Ferit Öngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 102.

¹²⁶ Saydur, *a.g.e.*, ss. 25-27.

¹²⁷ Bora, *Cereyanlar*, ss. 614-615.

¹²⁸ Bkz. BCA, 8 Aralık 1948, 30-18-1-2 / 118-79-10; BCA, 19 Şubat 1949, 30-18-1-2 / 118-98-18; BCA, 17 Şubat 1949, 30-18-1-2 / 118-102-4; BCA, 14 Nisan 1949, 30-18-1-2 / 119-32-10; BCA, 6 Temmuz 1949, 30-18-1-2 / 120-54-14.

¹²⁹ Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 194.

¹³⁰ Ali, *a.g.e.*, s. 178.

engellere bağlı olarak dergi 4 yıl içerisinde farklı adlarla çıkmak zorunda kalmıştır. “Markopaşa”, “Malûmpaşa”, “Merhumpaşa”, “Alibaba”, “Yedi-Sekiz Paşa”, “Hür Markopaşa” ve “Medet” isimleriyle yayımlanan dergi, 9 matbaa ve 7 yayın yönetmeni değişirmiştir. Yazarlara uygulanan yaptırımlar göz önünde bulundurulduğunda ise mahkum edildikleri süre toplam 8 yıl 2.5 ayı bulmuştur.¹³¹ Derginin akıbetini ve ÷lke genelinde sol basının şekillenmesini de etkileyen en büyük faktörlerden biri ise derginin başyazarı Sabahattin Ali'nin Bulgaristan sınırında ölü bulunması olmuştur.¹³² Anti-komünist çevreler, Ali'nin Türkiye'den kaçmak isterken öldürölmesini bir propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Böylece iktidar tarafından baskı altında olan sol basın, daha da sindirilmiştir.¹³³ Bu süreçte “Markopaşa” çevresinden iktidara muhalif tavrına en kararlı şekilde devam eden isim Aziz Nesin'dir. Nesin, eleştirilerini yalnızca ulusal değil, uluslararası camiaya da yönelmiştir. Öyle ki, yazılarının sertliği nedeniyle kendisine İnan şahı Rıza Pehlevi, Mısır Kralı Faruk, İngiltere Prensisi Elisabeth tarafından davalar açılmıştır.¹³⁴ CHP'ye yönelik muhalefetini ise gündem olan hemen hemen her konuda sürdüren Nesin, işçi ve köylünün hakkını savunmakta öncü rollerden birini üstlenmiş, bu tavrı kendisinin birçok destekçi edinmesini sağlamıştır. Aynı zamanda kendisine muhalif olan kesim de mevcudunu arttırmıştır. İnkılapçı olarak adlandırılan zümrenin asıl kimliğini göstermediği ve dönem siyasetinin irtica seyrinde ilerlediğini savunan Nesin, hicivlerine bu yönde ağırlık vermiştir. Aziz Nesin tarafından “Markopaşa” ve muadilleriyle aynı dönem yayımlanan ancak mizah dergileri kadar sükse yapamayan “Başdan”da yayımlanan bu tarzda bir yazıya örnek verilecek olunursa: “...Atatürk inkılâbına asıl ihanet edenlerin her biri birer büyük Atatürkçü kesilmişlerdir. Onların çalımlarından geçilmez olmuştur. Allah'ı kandırmak için her sözüne besmele ile başlayıp her kelime başından yalan yere yemin eden zındıklar gibi, bu sahte Atatürkçüler de, Atatürk kalkanının arkasına gizlenip mel'anelerini yapmaktadırlar. Emperyalizm boyunduruğuna karşı mücadele eden Atatürk'ü, emperyalizm uşakları kalkan olarak kullanmak istiyorlar. Laisizmin memleketimizde kök salması için uğraşan Atatürk'ü, mürteciler, yobazlar bir bayrak olarak kullanmak

¹³¹ Saydur, *a.g.e.*, ss. 33-37.

¹³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1993, ss. 333-343.

¹³³ Levent Cantek, *Cumhuriyetin Büluğ Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 47.

¹³⁴ Ali Nesin, *Gömüyü Arayan Adam: Fotoğraflarla Aziz Nesin'in Yaşam Öyküsü*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 159.

istiyorlar."¹³⁵ CHP'ye açık bir eleştiri olarak değerlendirilebilecek bu ifade, partinin sol-sağ arasında gösterdiği tutumun gericiliğe zemin hazırladığının düşünüldüğü yönünde yorumlanabilir. Öyle ki bu dönemde partinin sağ kanadının etkinliği artmış ve bu durum, hükümet politikalarına yön verecek düzeye gelmiştir. Örneğin, Köy Enstitülerinin sol kesim tarafından şiddetle savunulduğu dönemde parti sağ kanadından Reşat Şemsettin Sirer'in milli eğitim bakanı yapılması ve bu eğitim kurumlarının işleyişinin esaslı bir revizyona tabi tutulması, bu görüşü açığa çıkaran etkenlerden biridir.

Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı "Hür" ve "Zincirli Hürriyet" gazeteleri, dönemin adından söz ettiren bir diğer basın kaynaklarından. Önce çıkarılan "Hür" gazetesi, altı sayılık yayın hayatında CHP'ye açık bir muhalif tutum sergilemiştir. Aybar'a göre CHP, avcılık merakını vatandaşlar üzerinde tatmin etmektedir. Partilerin dağıtılması, vatandaşların hapse atılması, muhalif milletvekillerinin meclisten kovulmaları bunun somut örneğidir. Ayrıca din derslerinin okutulması kararı, "Hür Gençlik" dergisinde olduğu gibi, açık bir şekilde eleştirilmiştir: "...Atatürk'ün kurduğu ve bir zamanlar ileriliği temsil eden bu partinin, velev ki bir politika oyunu için dahi olsa, yıktığı putlara tapar gibi görünmesi, halkın teveccühünü kazanma ümidine kapılarak, kendi tâbirlerince Kara başlı olan irticaya el uzatmaları cidden acıdır."¹³⁶ Nitekim uyguladığı politikalar nedeniyle CHP, Aybar tarafından "Osmanlı tipi devlet anlayış ve yönetiminin son temsilcisi" olarak tanımlanmıştır.¹³⁷ CHP ve hükümete yönelik eleştiriler sürerken gazetenin altıncı sayısındaki başyazıda "Yeni Sabah" gazetesinin İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmasına yöneltilen eleştiriler nedeniyle, gazetenin yayın hayatına yine Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından son verilmiştir. Aybar, bu karara itiraz niteliğinde Sıkıyönetim Komutanlığı aleyhine dava açsa da bu davayı kazanamamıştır.¹³⁸ Gazetenin kapatılmasının ardından Aybar, vakit kaybetmeden siyasi bakımdan Ankara ve İstanbul'a kıyasla daha durgun olan İzmir'de 5 Nisan 1947 tarihinde "Zincirli Hürriyet"i çıkarmıştır.¹³⁹ "Zincirli

¹³⁵ "Atatürk öldü", *Başdan*, S. 14, 9 Kasım 1948, s. 1.

¹³⁶ Mehmet Ali Aybar, "Apaçık Diktatör olsunlar..", *Hür*, S. 1, 1 Şubat 1947, s. 1.

¹³⁷ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler: 1945-1957*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 8.

¹³⁸ Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar ve Dönemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s. 96.

¹³⁹ Ancak buna rağmen İzmir'de de birtakım gösteriler gerçekleştirilmiştir. 19 Nisan 1947 tarihinde İzmir Yüksek Tahsil Gençliği, İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda toplanarak Cemal Oğuz Öcal'ın "Savulun Kızıklar Gençlik Geliyor" adlı şiirini okumuş ve gazetenin basıldığı matbaaya bir yürüyüş düzenlemiştir. Matbaaya varıldığında zorla içeri girilip sevk edilmek

Hürriyet” ismi sol kesime yabancı değildir. Nitekim “Görüşler” dergisinde Sabiha Sertel tarafından bu başlıkla bir yazı yayımlanmıştır.¹⁴⁰ Gazetenin amacı, ilk nüshasında “Zincirli Hürriyet, hürriyetlerin zincire vurulduğu bu memlekette, hürriyet uğrunda mücadele etmek için çıkıyor. Zincirli Hürriyet, İstanbul’da sıkıyönetimin susturduğu Hür’ün manevi mirasçısıdır. Onun yürüdüğü yoldan yürüyecektir.” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴¹ Gazete, belirtildiği gibi CHP’ye karşı olan muhalif tutumunu sürdürmüştür. Bu, CHP’li birtakım gencin gazeteye karşı gösteri düzenlemesine neden olmuştur. Gazetede genel olarak, Amerikan etkisi ve Truman Doktrinine karşı çıkmıştır. Bu muhalif tavrı nedeniyle gazete sadece dört sayı¹⁴² çıkabilmiştir. Aybar ise İnönü’ye hakaret ettiği gerekçesiyle dört yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴³

Dönemin siyasi ortamı, basın faaliyetlerinin tarafsızlığını oldukça etkilemiştir. Nitekim Orhan Veli Kanık öncülüğünde sanat alanında bir edebiyat dergisi olarak çıkan “Yaprak”, düşünsel ortamdan oldukça etkilenmiştir. Derginin yazar kadrosundaki en aktif üç isim Garipçiler (Birinci Yeniciler) olarak anılan Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat Horozcu ve Melih Cevdet Anday’dır. Bu üç isim, sol düşünceye yatkın olmalarına rağmen bu düşünceyi diğer sol temelli basın kaynaklarındaki yazarlar kadar dışa vurmamışlardır. Ancak dergi, Kanık, Horozcu ve Anday’ın bir nevi sola dayandığının ispatı konumundadır.¹⁴⁴ Yayın hayatına sanatsal ağırlıklı yazılarıyla başlayan dergi, özellikle 1950 seçimlerinin ülke gündemine yerleşmesiyle siyasal bir yön kazanmıştır.¹⁴⁵ Ancak dergide direkt olarak bir partinin desteklendiği ifade edilmemiş, oyların büyük çoğunluğunu alacak olan partinin zaten memleketin menfaatlerini savunacağı belirtilmiştir.¹⁴⁶ Dergi, yayımlanma sürecinde sol basının eleştirdiği konuları odak noktası yapmıştır. Örneğin gericilik, insan hakları, köylünün kalkındırılması, işsizlik

üzere olan yayınlar tahrip edilmiştir. Daha sonra hükümet meydanına geçilmiş ve bayilerden toplanan Zincirli Hürriyet gazeteleri parçalanmıştır. Matbaaya, gazetenin basılmaya devam etmesi halinde doğabilecek olaylardan sorumlu olunmayacağına dair bir mektup bırakılmıştır. İzmir Valisi, hadise hakkında “gençlerin yaptıkları bu millî tezahüratta bir kanunsuzluk saptanmadığı” yorumunu yapmıştır. Yılmaz, a.g.e., s. 44.

¹⁴⁰ Sabiha Sertel, “Zincirli Hürriyet”, *Görüşler*, S. 1, 1 Aralık 1945, ss. 6-7.

¹⁴¹ “Niçin çıkıyoruz?”, *Zincirli Hürriyet*, S. 1, 5 Nisan 1947, s. 1.

¹⁴² Son sayısı 10 aylık bir aradan sonra 5 Şubat 1948 tarihinde yayımlanmıştır.

¹⁴³ 1949’da tutuklanmış, 1950’de çıkan Af Yasasıyla serbest bırakılmıştır. Topuz, a.g.e., ss. 215-216.

¹⁴⁴ Abdullah Acehan, “Orhan Veli ve Yaprak Dergisi Üzerine”, *Folklor Akademi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2018, ss. 181-182.

¹⁴⁵ Mehmet H. Doğan, “Yaprak Döneminde Orhan Veli”, *Türk Dili Dergisi*, S. 291, Aralık 1975, s. 728.

¹⁴⁶ “14 Mayıs”, *Yaprak*, S. 22, 15 Mart 1950, s. 1.

konuları dergide zaman zaman tartışılmıştır.¹⁴⁷ Nitekim derginin 1 Mart 1950 tarihli sayısında “Tarafsızlar” başlığıyla yayımlanan yazı, derginin sağ-sol ayırımında açık bir taraf tuttuğunu kanıtlar niteliktedir: “*Hakikatin ne olduğunu biliyor da yine tarafsız kalmaya çabalıyorsanız, boşuna zahmet ediyorsunuz. Hakikat karşısında tarafsız kalınamaz. Onun ya dostu olunur, ya düşmanı. ...Şunu iyi biliniz ki, bugünkü ölüm-dirim savaşında sizin tarafsızlığımız, insanlığı saadet yolundan alıkoymaya çalışan irtica’ kuvvetlerinin ekmeğine yağ sürmekten başka bir işe yaramıyor.*”¹⁴⁸ Üzerinde durulması gereken başka bir konu ise, dergi çevresinde Nazım Hikmet’in sebepsiz yere hapis yattığının düşünülmesi ve başlattığı açlık grevine iki gün aç kalmak üzere destek vermeleridir. Anday, Horozcu ve Kanık, derginin 15 Mayıs 1950 tarihli sayısında ortak bir demeç yayımlayarak, Nazım Hikmet’e desteklerini açıklamışlardır. Ancak bu hareket, siyasi değil “meslek kaygısıyla girilmiş” bir hareket olarak belirtilmiştir.¹⁴⁹ Demokrat Parti’nin 1950 seçimlerini kazanmasıyla beraber ilk girişimlerinden birisinin Arapça ezanın geri getirilmesi olması, Kanık tarafından dergide, partinin öncelikli ilgilenmesi gereken konular varken ilgiyi bu yöne çektiği şekilde yorumlanmıştır.¹⁵⁰ Bu sayı, derginin son sayısı olmuştur. Kanık, derginin kapatılmasından bir süre sonra hayatını kaybetmiştir. Dergi çevresi, 1 Şubat 1951 tarihinde Kanık anısına “Son Yaprak” adıyla son bir sayı çıkarmıştır.

SONUÇ

Türk basını, genel itibarıyla incelendiğinde cumhuriyetin ilanıyla beraber birçok engelle karşılaşmıştır. Şeyh Said İsyanı gibi rejim muhalifi tehditler, hükümeti Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri gibi katı önlemler almaya itmiştir. Tüm bu önlemler sonucunda muhalif basın faaliyetlerine son verilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu’nun sona ermesiyle beraber basın konusunda daha serbest bir tutum sergileneceği beklentisi, ulusal ve uluslararası alanda meydana gelen farklı gelişmelerle gerçekleşmemiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması sonucu 1931 seçimlerinin tek

¹⁴⁷ Bkz. Melih Cevdet Anday, “Aldatmaca”, *Yaprak*, S. 8, 15 Nisan 1949, s. 1; Mahmut Dikerdem (M. Fırtınalı), “Köylüyü Kalkındırmak İçin”, *Yaprak*, S. 11, 1 Haziran 1949, s. 1; Orhan Veli Kanık, “İşsizlik”, *Yaprak*, S. 11, 1 Haziran 1949, s. 1; Orhan Veli Kanık, “İrtica Kötü Mü?”, *Yaprak*, S. 12, 15 Haziran 1949, s. 1; “Yirminci Yüzyılın Ortasında İnsan Hakları”, *Yaprak*, S. 17, 1 Ocak 1950, s. 1.

¹⁴⁸ “Tarafsızlar”, *Yaprak*, 1 Mart 1950, s. 1.

¹⁴⁹ Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat Horozcu, Orhan Veli Kanık, “Nâzım Hikmet Meselesi”, *Yaprak*, S. 26, 15 Mayıs 1950, s. 1.

¹⁵⁰ Orhan Veli Kanık, “Ezan”, *Yaprak*, S. 28, 15 Haziran 1950, s. 1.

partiyle yapılması, basının denetlenmesi hususunda iktidarın elindeki gücü sabit tutmuştur. Nitekim 1930'ların ilk yıllarında basın organlarındaki CHP'ye muhalif tutum, İkinci Dünya Savaşı döneminin aksine nadiren gün yüzüne çıkmıştır. Bu dönemde daha çok, CHP'nin içerisinde bulunduğu "inkılapları savunucu konum", basının odağını da bu noktada toplamıştır. Bu durum, uluslararası kamuoyu tarafından da eleştirilmiştir. Nitekim dönemin ABD Başkanı Herbert C. Hoover'ın şu sözleri, Türk basınında Türkiye'ye yönelik bir eleştiri olarak yorumlanmıştır:¹⁵¹

"Şu hakikate gözlerimizi kapayamayız ki, bir hükümet, zahirde birçok gazetelerin mevcudiyetine rağmen, gazetesiz yaşamaya çalışabilir. Bugün, isimlerini zikretmeye lüzum görmediğim iki millette, matbuat, tamamen hükümetin emir ve nüfuzu altındadır. Bu hal, matbuatı sahte bir efkârı umumiye organı haline koyar. Matbuatın vazifesi sadece hükümetin emir ve noktayı nazarını halka bildirmekten ibaret kalır. Bu şartlar dahilinde, bir gazete, hükümetin üzerine ilanlarını astığı büyük bir karatahtadan başka bir şey değildir. Bu suretle hareket etmekte takip edilen gaye, vaktiyle Amerika'da dahi olduğu gibi, bilhassa harici meselelerde dünyaya efkârı umumiyeği mütesanit göstermektir. ...Şunu da unutmamalıdır ki, matbuatın bir fırkanın emrine tabi olması, hükümet tazyiki kadar, o fırka için de muzırdır."

1930'lu yılların düşünsel ve siyasi faaliyetleri, basını oldukça etkilemiştir. Dönemin en önde gelen basın kaynakları hiç şüphesiz Tan, Adımlar ve *Yurt ve Dünya* yayınlarıdır. İlk sayısı 1935 yılında yayımlanan Tan gazetesi, kendisinden sonra yayımlanacak diğer sol basın yayınlarının öncüsü konumundadır. Nitekim çok partili hayata geçilene kadar yayımlanan sol gazete ve dergilerdeki yazar kadrolarının birçoğu Tan gazetesi tecrübesi yaşamıştır. Bu nedenle, Tan gazetesinin sol zümreyi etkileyen ve eğiten bir yayın olduğunu söylemek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı dönemi, Türkiye'deki farklı ideolojik akımların yayıldığı bir süreç olmuştur. Karşıt görüşlü fikirlerin düşünsel çatışması, büyük ölçüde basın aracılığıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla sol ve sağ basın, savaş süreci ve sonrasında birbirlerine büyük bir eleştiri mekanizması geliştirmişlerdir. Savaş yıllarında basında tartışılan temel konulardan biri Türkiye'nin savaşa katılma durumu olmuştur. Sol basın, savaşa katılmanın büyük bir yıkım olacağını savunurken, sağ basın ise Alman yanlısı bir tutum izlemiştir. Bu iki zümre arasındaki çatışma, dönem dönem sertleşmiş ve hukuksal mücadeleye taşınmıştır. Yayımlanan yazılar nedeniyle çeşitli yargılanmalar yaşanmış ve

¹⁵¹ *Son Posta*, 28 Temmuz 1930, s. 1.

bu yargılanmalar sonucunda hapis cezaları verilmiştir. Bu hapis cezaları, sol basını uzun bir süre sekteye uğratsa da etkinliğinin yitirilmesi hususunda caydırıcı olamamıştır.

Sol basının üzerinde en çok durduğu konulardan bir tanesi demokrasi ve demokratik bir seçim süreci olmuştur. Bu noktada Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık duyan sol kesim, İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu ve Recep Peker liderliğindeki CHP hükümetlerine muhalif bir tutum geliştirmiştir. Dönemin sol basın organları için temel amaç, çok partili demokrasinin uygulanması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu konudaki öncelik ise, Atatürk ilke ve inkılaplarına ters düşmeyecek kalıcı bir muhalefet partisinin varlığına bağlanmıştır. Nitekim çok partili hayata geçiş sürecinde Demokrat Parti'nin varlığı, sol basın tarafından desteklenmiştir.

Çok partili hayata geçiş sürecinde sol basının büyük katkısı vardır. Öyle ki, CHP içinde Dörtlü Takrir ile gelişim gösteren parti içi muhalefet, bir süre sol kesimden Cami Baykurt, Behice Boran, Pertev Boratav, Niyazi Berkes, Adnan Cemgil ve Serteller gibi isimlerle işbirliği yapmıştır. Rasih Nuri İleri'nin "gönülsüz ittifak" olarak adlandırdığı bu süreç, CHP'den kopmakta olan muhalefetin, solcu kesimin birikim ve dinamizminden yararlanmak istediğini göstermiştir.¹⁵² Ancak basın ekseninde değerlendirdiğimizde Tan Matbaasının basılması, kamuoyunun sol kesime karşı bir tutum sergilediği düşüncesine neden olmuş ve bu işbirliğinin zamanla sonlanmasına yol açmıştır.

Sol basına göre, CHP, iktidar kaygısından dolayı 1950 seçimlerine yaklaşan süreçte Atatürk inkılaplarının savunucusu konumunu bozmuş ve gericiliğe meydan okuyan tutumundan kopmuştur. Özellikle "din öğretimi" konusu, tartışılan başlıca konulardan bir tanesi olmuştur. Türkiye'de din öğretiminin devlet kurumlarında olmaması gerektiğini savunan sol kesim, bu durumu "laiklik" ilkesine karşı olarak değerlendirilmiştir. Gericiliğe ve mezhep kavgalarına yol açacağı düşünülen din öğretimi, hem dönemin CHP hükümetleri hem de sağ basın ile çeşitli tartışmalara yol açmıştır.

Soğuk Savaş dönemindeki Amerikan tutumu, Türkiye'nin siyasi ortamı üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu etki, sol basında da varlığını hissettirmiştir. Sovyetler'in Türkiye üzerindeki baskısı, ABD'nin Türkiye ile

¹⁵² Eren Efe, "Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Sosyalist Hareket", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C. 15, S. 59, 2017, ss. 44-45.

yakınlaşmasına ve Sovyetler'e karşı muhalif bir tutum gelişmesine etki etmiştir. Dolayısıyla çok partili hayata geçiş sürecinde demokratikleşme ve anti-komünist tepkiselliği, yeni dönemin politikası olarak yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde Sovyetler ile ilgili olduğu düşünölen neredeyse her şey, hükümet ve kamuoyunun tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu durum, anti-komünist bir dönemin yaşanmasına vesile olmuştur. Sol eğilimli gazete ve dergiler tahrip edilip kapatılmış, yazarları ise çeşitli yargılamalara maruz kalmıştır.¹⁵³

CHP yönetimine ve sağ kesime karşı tavrı değişmeyen sol basında, kendi içerisinde de muhalif bir atmosfer oluşmuştur. Sendikalaşma ve farklı partilerin kurulması, basının yönelimini bu yöne kaydırmıştır. Esat Adil Müstecaplıoğlu liderliğindeki TSP ve Şefik Hüsnü Değmer liderliğindeki TSEKP, sendikalaşma konusunda farklı görüşleri desteklemiştir. Dolayısıyla iki parti çevresindeki farklı basın kaynakları da yazılarına bu doğrultuda şekil vermiştir. Ancak iktidarın baskısı ve sağ kesimin sol aleyhine bazı hareketleri sonucunda partilerin kapatılmasına bağlı olarak partilere yakın basın organlarının da yayın hayatına son vermek zorunda kalması, mevcut muhalif görüşlerin kurumsal bir yapıda tartışılmasını engellemiştir.

Sol basındaki aktif “sosyalizm” düşüncesi, Sovyetler'e açık bir bağlılık yaratmıştır. Sovyetler genelindeki gelişmeler, gazete ve dergilerin sayfalarında haber niteliğinde kamuoyuna aktarılmıştır. Sosyalizmin doğasında yer alan “işçi” ve “köy-köylü” tartışmaları ise, hükümetin eleştirildiği başlıca konuların arasında yer almıştır. İşçinin haklarını koruyan ve köylerin şehirlerle kıyaslandığında “dışlandığını” savunan sol kesim, düşüncelerini “insan hakları” ve “mağduriyet” temelinde değerlendirmiştir. Özellikle işçi kesimin sol düşünceye karşı kendi içince bir sempatanlık geliştirmesinde sendikalaşma faaliyetlerine yönelik olumlu tavrı büyük etki etmiştir. Basın ise bu duruma aracı olmuştur.

CHP iktidarının basın faaliyetlerini kısıtlayıcı bir politika izlemesi nedeniyle basın, Demokrat Parti'ye büyük ümit bağlamıştır. Basın çevresinden birçok isim, DP iktidara geldikten sonra tüm basın sorunlarının çözüleceğini düşünmüştür. Öyle ki, CHP'yi destekleyen gazetelerdeki çalışanlar arasında bile DP'yi destekleyenler ortaya çıkmıştır. Bu durum, DP'nin de aynı şekilde basına güvenmesini sağlamıştır. Nitekim DP'nin seçimi kazanıp iktidara gelmesinden sonra ele aldığı ilk konulardan bir tanesi basın sorunu olmuştur. Hemen bu konuda bir kanun tasarısı hazırlayıp meclisin onayına sunan DP,

¹⁵³ Cantek, *a.g.e.*, ss. 37-38.

büyük çoğunlukla kabul edilen 1950 Basın Kanunu'nu bu şekilde yürürlüğe koymuştur. Liberal nitelikteki bu kanun, hükümetin basın üzerindeki baskı ve kontrollerini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.¹⁵⁴ Bu durum, DP'nin mevcut basının karakterine güvendiği ve demokratikleşmenin ilk adımı olarak iktidarın basın üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldırarak kamuoyunda başarılı bir portre çizmek istediğini kanıtlar niteliktedir.

Sol basın kaynakları ekseninde tek parti dönemindeki düşünsel ortamın incelenmesi, dönemin siyasi ve iktisadi başta olmak üzere sol ideolojinin ilgi odağı olan tüm konulardaki atmosferini, bu konularda yönlendirilen eleştirileri kavramak ve Türkiye düşünce hayatına farklı bir perspektiften bakılması açısından oldukça önemlidir. İncelemeye çalıştığımız *"Tek Parti Döneminde Düşünsel Ortam: Sol Basın"*, köklü bir düzenden farklı yapıya geçen ve sürdürülebilir bir demokrasi oluşturulmaya çalışılan yeni Türkiye'deki sol oluşumların, uygulanan politikalara nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığının anlaşılmasına katkı sunacaktır.

¹⁵⁴ Topuz, *a.g.e.*, s. 105.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1 / 14-43-7, 1 Temmuz 1925.

BCA, 30-18-1-1 / 15-54-10, 26 Ağustos 1925.

BCA, 30-18-1-2 / 44-26-4, 22 Nisan 1934.

BCA, 30-18-1-2 / 62-20-10, 16 Mart 1936.

BCA, 30-18-1-2 / 74-38-20, 11 Mayıs 1937.

BCA, 30-18-1-2 / 89-117-9, 7 Aralık 1939.

BCA, 30-18-1-2 / 91-44-18, 13 Mayıs 1940.

BCA, 30-10-0-0 / 79-524-18, 4 Haziran 1945.

BCA, 30-10-0-0 / 143-24-21, 14 Mayıs 1946.

BCA, 30-18-1-2 / 118-79-10, 8 Aralık 1948.

BCA, 30-18-1-2 / 118-102-4, 17 Şubat 1949.

BCA, 30-18-1-2 / 118-98-18, 19 Şubat 1949.

BCA, 30-18-1-2 / 119-32-10, 14 Nisan 1949.

BCA, 30-18-1-2 / 120-54-14, 6 Temmuz 1949.

II. Resmi Yayınlar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4 Rebiülevvel 1341, İçtima: 69, Cilt: 2.

Resmi Gazete, 18 Haziran 1946.

Resmi Gazete, 25 Mayıs 1940.

TBMM Tutanak Dergisi, 13 Haziran 1945, Devre: 7, Cilt: 18, İçtima: 2, Oturum: 73.

TBMM Tutanak Dergisi, 24 Nisan 1940, Devre: 4, Cilt: 10, İçtima: 1, Oturum: 43.

TBMM Tutanak Dergisi, 28 Haziran 1938, Devre: 5, Cilt: 26, İçtima: 3, Oturum: 82.

III. Süreli Yayınlar

"14 Mayıs", Yaprak, S. 22, 15 Mart 1950.

"Almanya'nın Verdiği Sözler ve Yaptıkları", Tan, 1 Eylül 1939.

"Atatürk öldü", Başdan, S. 14, 9 Kasım 1948.

"Cumhuriyet Bayramı", Yığın, S. 3, 1 Kasım 1946.

- “Cumhuriyet İnkılabımızın Tarihi Manası”, *Adımlar*, S. 7, İkinci Teşrin 1943.
- “İlahiyat Bir İlim Değildir”, *Hür Gençlik*, S. 3, 1 Ocak 1950.
- “Hadiseler ve Düşünceler”, *Yurt ve Dünya*, S. 37, Sonkânun 1944.
- “Hitler, Polonya İçin Neler Söylemişti?”, *Tan*, 3 Eylül 1939.
- “Lozan Sulhu”, *Adımlar*, S. 4, Ağustos 1943.
- “Niçin çıkıyoruz?”, *Zincirli Hürriyet*, S. 1, 5 Nisan 1947.
- “Tarafsızlar”, *Yaprak*, 1 Mart 1950.
- “Tarih Karşısında Atatürk”, *Yığın*, S. 4, 15 Kasım 1946.
- “Türkiye Post Kapatıldı”, *Tan*, 30 Mart 1940.
- “Türkiye’de din tedrisatı olamaz”, *Hür Gençlik*, S. 3, 9 Mayıs 1947.
- “Yirminci Yüzyılın Ortasında İnsan Hakları”, *Yaprak*, S. 17, 1 Ocak 1950.
- ANDAY, Melih Cevdet, “Aldatmaca”, *Yaprak*, S. 8, 15 Nisan 1949.
- ANDAY, Melih Cevdet, Oktay Rifat Horozcu, Orhan Veli Kanık, “Nâzım Hikmet Meselesi”, *Yaprak*, S. 26, 15 Mayıs 1950.
- ATAÇ, Nurullah, “Adımların Humanizma Anketi”, *Adımlar*, S. 4, Ağustos 1943.
- AYBAR, Mehmet Ali, “Apaçık Diktatör olsunlar..”, *Hür*, S. 1, 1 Şubat 1947.
- AYTEKİN, Halil, “Köyde Geçim”, *Yurt ve Dünya*, S. 33, Eylül 1943.
- BAŞOĞLU, Muzaffer Şerif, “Psikoloji Karşısına İrkçılık”, *Yurt ve Dünya*, S. 25, Sonkânun 1943.
- BORAN, Behice, “Şehir ve Şehirleşme Davamız”, *Yurt ve Dünya*, S. 3, Mart 1941.
- BORAN, Behice, “Üniversitenin Muhtariyeti”, *Söz*, S. 2, 1 Haziran 1946.
- CEMGİL, Adnan, “Geçen Yılın Fikir Hayatı”, *Yurt ve Dünya*, S. 37, Sonkânun 1944.
- DİKERDEM, Mahmut (M. Fırtınalı), “Köylüyü Kalkındırmak İçin”, *Yaprak*, S. 11, 1 Haziran 1949.
- ERTEKİN, Asaf, “4 Aralık Hadisesi”, *Söz*, S. 4, 1 Temmuz 1946.
- ERTEM, Sadri, “Başvekil R. Saydamın Bir Senesi”, *Tan*, 26 Ocak 1940.
- Görüşler*, 1 Aralık 1945.
- Hür Gençlik*, Özel Sayı, 13 Mayıs 1950.
- KANIK, Orhan Veli, “Ezan”, *Yaprak*, S. 28, 15 Haziran 1950.
- KANIK, Orhan Veli, “İrtica Kötü Mü?”, *Yaprak*, S. 12, 15 Haziran 1949.
- KANIK, Orhan Veli, “İşsizlik”, *Yaprak*, S. 11, 1 Haziran 1949.
- KARAY, Refik Halit, “Vişneli Ekmek Tatlısına Buyurunuz!”, *Tan*, 20 Temmuz 1942.
- OYKUT, Ziya, “Hümanizma”, *Adımlar*, S. 5, Eylül 1943.
- SERTEL, Sabiha, “Bizdeki Ahlâk Buhranının Başlıca Sebepleri Nedir?”, *Tan*, 22 Nisan 1940.

SERTEL, Sabiha, "Zincirli Hürriyet", *Görüşler*, S. 1, 1 Aralık 1945.

Son Posta, 28 Temmuz 1930.

Türkische Post, 7 Şubat 1940.

Yeni Açılım, Nisan 1989.

Yeni Açılım, Şubat 1989.

IV. Kitaplar

ALİ, Sabahattin, *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler*, haz. Hikmet Altınkaynak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

ALKAN, A. Turan, *İstiklal Mahkemeleri*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.

ATILGAN, Gökhan, *Behice Boran: Öğretim üyesi, siyasetçi, kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.

AYBAR, Mehmet Ali, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler: 1945-1957*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968.

AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, C. 1-2, İleri Kitabevi, İzmir, 1995.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro*, Milliyet Matbaası, Ankara, 1932.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.

BARUTÇU, Zübeyir ve Mete Kaan Kaynar, *Yurt ve Dünya Dergisi Üzerine Bir İnceleme*, Eğitim Yayınevi, Ankara, 2015.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, haz. Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

BİRKAN, Tuncay, *Dünya ile Devlet Arasında Türk Muharriri 1930-1960*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.

BORA, Tanıl, *Cereyanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

BORA, Tanıl, *Türkiye'nin Linç Rejimi*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014.

BOSTANCI, Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

CANTEK, Levent, *Cumhuriyetin Büluğ Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

CERRAHOĞLU, Ahmet Nevzat, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, May Yayınları, İstanbul, 1975.

ÇULCU, Murat, *İstiklal Mahkemesinde Gazeteciler Davası (Hilafetin Sonu)*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1993.

DEMİREL, Ahmet, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

DEYMER, Şefik Hüsnü, *Seçme Yazılar*, der. Ahmet Çavuşoğlu, Aydınlik Yayınları, Ankara, 1971.

- GEVGİLİLİ, Ali, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990.
- GÖLDAŞ, İsmail, *Takrir-i Sükun Görüşmeleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997.
- KABACALI, Alpay, *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1993.
- Kadro 1932*, C. 1, haz. Cem Alpar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1978.
- Kadro 1933*, C. 2, haz. Cem Alpar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1979.
- KARAKUŞ, Emin, *İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967.
- KARPAT, Kemal, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- KİLİ, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995.
- KOÇ, İ. Ceyhan, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.
- KOÇAK, Cemil, *Tarihin Buğulu Aynası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- METİNSOY, Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- NESİN, Ali, *Gömüyü Arayan Adam: Fotoğraflarla Aziz Nesin'in Yaşam Öyküsü*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖNGÖREN, Ferit, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.
- ÖYMEN, Altan, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- ÖYMEN, Altan, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- ÖYMEN, Onur, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014.
- SARGIN, Nihat, *Davalar, savunmalar, cezaevi anıları*, Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2005.
- SAYDUR, Mehmet, *Markopaşa Gerçeği*, Çınar Yayınları, İstanbul, 2013.
- SAYILGAN, Aclan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009.
- SERTEL, Sabiha, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.
- SERTEL, Yıldız, *Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.
- SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin, *Bir Cumhuriyetin Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

- TİMUR, Taner, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- TİMUR, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye’de İşçi Sınıfı 1908-1946*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.
- TOPRAK, Zafer, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- TOPUZ, Hıfzı, *Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1994.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. 2, Pera Turizm Yayınları, İstanbul, 1997.
- YANGIN, İlhami, *Osmanlı’da Sosyalizm*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009.
- YEŞİL, Ahmet, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- YETKİN, Çetin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.
- YILMAZ, Tanzer Sülker, *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.

V. Makaleler

- ACEHAN, Abdullah, “Orhan Veli ve Yaprak Dergisi Üzerine”, *Folklor Akademi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2018, ss. 169-185.
- AĞDUK GEVREK, Meltem, “Yurt ve Dünya / 1941-1944: 1940’ların “Solunun” Ankara çevresi”, *Toplum ve Bilim*, S. 78, 1998, ss. 255-272.
- AKDAĞ Sarı, Kader, “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Muhalafet: Yarın Gazetesi ve Arif Oruç”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 15, S. 29, Bahar 2019, ss. 285-315.
- BALİ, Rifat N., “Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları”, *Tarih ve Toplum*, S. 221, 2002, ss. 18-19.
- ÇELİK, Ahmet, “İkinci Dünya Savaşında Hükümet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 28, S. 2, 2018, ss. 315-331.
- DEMİR, Şerif, “İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye’de Görünümü (1918-1960)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 6, 2012, ss. 119-137.
- DEMİRCİOğLU, Asuman, “Cumhuriyetin İlan Ediliş ve Halifeliğın Kaldırılması Sürecinde “İstikbal” Gazetesi’nde Lütfi Fikri Bey”, *Atatürk Dergisi*, C. 7, S. 1, ss. 37-62.
- DİNÇER, Hasan, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 42, 2008, ss. 193-230.
- DOğAN, Mehmet H., “Yaprak Döneminde Orhan Veli”, *Türk Dili Dergisi*, S. 291, Aralık 1975, ss. 722-731.

- EFE, Eren, "Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Sosyalist Hareket", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C. 15, S. 59, 2017, ss. 40-73.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, "Türkiye'de Çok-Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri", *Toplum ve Bilim*, S. 106, 2006, ss. 174-191.
- KASAPOĞLU, Aytül, "Bir Halk Sosyolojisi Örneği Olarak Adımlar Dergisinin Semiyotik İncelemesi", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 1, 2011, ss. 134-191.
- ORAN, Baskın, "İç ve Dış Politika Açısından II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3, 1969, ss. 227-277.
- OTAÇ, Tuğrul, "Ülkü Mecmuasına Göre Türk Aydınlanması (1933-1936)", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 64, 2019, ss. 229-266.
- ÖZDEMİR, Ali Ulvi, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 13, S. 49, 2012, ss. 179-216.
- ÖZTEKİN, Hülya, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Muhalif Bir Dergi: Görüşler", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 41, 2015, ss. 170-191.
- ÖZTÜRK, Ahmet, "Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü", *Marmara İletişim Dergisi*, S. 5, Ocak 1994, ss. 137-144.
- SARI, Muhammed ve Hatice Gedik, "Türkiye'de Harf Devrimi Öncesinde Basına Yansıyan Görüşler", *Turkish Studies*, C. 9, S. 7, 2014, ss. 485-505.
- SONSÖZ, Hande, "Sosyalizmin Türkiye Düşünce Tarihindeki İzleri ya da Sosyalistçe Yaşamın Diğer Adı Zor Zanaat", *Doğu Batı*, S. 59, Kasım-Aralık-Ocak 2011-2012, ss. 97-134.
- SUNAR, Lütfi, "Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1, 2004, ss. 511-526.
- ŞENTÜRK, Ayşegül, "1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 30, S. 1, 2015, ss. 199-230.
- TERCÜMAN, Çilem, "Ülkü Mecmuası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 7, 2006, ss. 563-580.
- TORUN TAMER, Aytül, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri ve Sorunlarına Dair Notlar", *Erciyes İletişim Dergisi*, C. 3, S. 4, 2014, ss. 42-64.
- VURAL, Mithat Kadri, "II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak "Tan" Gazetesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16-17, 2008, ss. 381-395.
- YALÇINKAYA, Zübeyde, "1941-1944 Yılları Arası Yayınlanan "Yurt ve Dünya Dergisi"ndeki Köy ve Köylü Sorunları Üzerine Bir Analiz", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 2, 2013, ss. 161-174.
- YILDIZ, Aytaç, "Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasal Muhalefet ve Eleştirinin Sınırları: Yarın'ı Okumak", *Turkish Studies*, C. 8, S. 7, 2013, ss. 783-795.

VI. Tezler

- ASLAN, İlker, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Modernleşme Paradigmasını İnsan Dergisi Üzerinden Okuma Denemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- ŞEN, Orkun, *Türkiye Çok Partili Hayata Geçişte Toplumsal Olaylar (10 Örnek/1945-1950)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2020.
- ÜNALAN-ALTAŞ, Burcu, *Türk Solu'nda Ayrışma: 1920-1971*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- ÜNLÜ, Barış *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar ve Dönemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.